Available online at http://jgu.garmian.edu.krd

Journal of University of Garmian

https://doi.org/10.24271/garmian.22090415

دۆزی کورد لە تورکیا (2002_ 2016)

ئارازعلی عبدالرحمان محمد

پەیمانگای تەکنیکی دووکان // زانکۆی پۆلیتەکنیکی سلێمانی

ژیلوان عبداللە احمد

پەیمانگای تەکنیکی دووکان // زانکۆی پۆلیتەکنیکی سلێمانی

بەختیار خدر عبداللە رسول

کۆلێژی تەکنیکی ئینفۆرماتیک // زانکۆی پۆلیتەکنیکی سلێمانی

Article Info

Received: September , 2022
Accepted : November ,2022
Published :December , 2022

Keywords

پەکەکە، ئۆردوگان، ئۆسلۆ، کورد.

Corresponding Author

araz.ali.a@spu.edu.iq
zhelwanabdullah@gmail.com
Bakhtyar.khder@spu.edu.iq

پوختە

ئەوەی لەم توێژینەوەیەدا و بە ناونیشانی (دۆزی کورد لە تورکیا لە نێوان ساڵانی 2002-_2016) باسی دەکەین، پوختەیەکە لەو سیاسەتەی تورکیا بەرامبەر بە کورد لەو پارچەیەدا و ئەو دانووستانانەی کە لەنێوان ئەکەپە و پارتی کرێکارانی کوردستان وەك ئاڵا هەڵگری پرسی کورد لە باکووری کوردستان، ئەم توێژینەوەیە لە چوار تەوەرە پێکهاتووە بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

تەوەرەی یەکەم: دۆزی کورد لە دەروازەیەکی مێژوویدا، کە باسمان لە کورتەیەکی مێژوویی دۆزی کورد لە ساڵانی نەوەدەکان تاوەکوو پێش هاتنە سەرکاری ئاکەپە کردوە، لە پێناوی درێژ نەبوونەوەی باسەکەدا زۆر نەچووینەوە دواوە بۆ مێژووی دامەزراندنی تورکیا و تێڕوانین و سیاسەتیان بەرامبەر بە کورد.

تەوەرەی دووەم: پارتی دادو گەشەپێدان و پرسی کورد، لەم تەوەرەیەدا هەوڵمانداوە بە باس لە هاتنەسەر دەسەڵاتی ئەکەپە و دۆزی کورد بکەین.

تەوەرەی سێهەم: باسمان لەو دانووستانانە و ئەو هەوڵانە کردوە کە بۆ چارەسەی پرسی کورد ئەنجامدران، وە هەوڵمانداوە بەشێوەیەکی ئەکادیمی باسی چۆنێتی هەوڵەکان و ڕۆڵی هەریەك لە ئۆجەلان و ئەوکەسانەش بکەین ڕۆڵیان هەبووە.

تەوەرەی چوارەم: لەم تەوەرەیەدا هەوڵمانداوە ئەو هۆکارانە ڕوون بکەینەوە کە بوونە مایەی شکستی دانووستانەکان و دەستپێکردنەوەی قۆناغێکی تری شەڕ و پێکدادان لە نێوان حکوومەتی تورکیا و پەکەکە.

لە ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیەدا تووشی چەند گرفتێکی زانستی بووین، ئەوەش خۆی لە نەبوونی سەرچاوەی پێویست و کەمی کات و هەستیاری دۆخی باکووری کوردستان و بەردەوام بوونی ئەو دۆخەی کە لە2016وە دەستی پێکردوە دەبینێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵمانداوە بەگوێرەی پلانەکە هەندێك لە ڕووداوەکان ڕوون بکەینەوە و بەشێوەیەکی زانستیانە دایبڕێژینەوە.

لەکۆتاییشدا دەرەنجام و لیستی سەرچاوەکان کە لە کۆتاییدا ئاماژەی پێکراوە

پێشەکی:

دروستبوونی کۆماری تورکیای نوێ و هاوچەرخ لەسەر داروپەردووی دەوڵەتی عوسمانی بوو، کە لە جەنگی یەکەمی جیهانی (١٩١٤_-١٩١٨)دا تێک شکاو خاکەکەی دابەش بوو بەسەر چەندین دەوڵەت و نەتەوەیی جیاواز، ئەمەش بەهۆی ئەوەوەبوو کە دەوڵەتی عوسمانی لەسەر دەستی سێکوچکەی ئتیحادییەکان(ئەنوەر و جەمال و تەلعەت) پاڵیدایە پاڵ ئەڵمانەکان بە ئامانجی فراوانخوازی ڕووە و ناوچە تورکنیشینەکانی ئاسیاو بەدەست هێنانەوەی خاکە لەدەستچووەکانی کە لە سەدەی نۆزدەدا لە کیسی چووبوو، پێیان وابوو دەتوانن ئەو خاکانە بەدەست بهێننەوە، ئەوەبوو نەک نەیان توانی ئەو خاکانەی وەکوو میسر و لیبیا و قوبرس بەدەست بهێننەوە بەڵکوو نیشتمانی عەرەبیشیان بە تەواوی لەدەست داو ئەوەی کە لە پاشماوەی جەنگەکە مابۆوە تەنها بەشێکی کەمی خاکی تورکیای ئەمڕۆ بوو، ئەوەی تری کەوتبوە ژێر دەسەڵاتی یۆنانییەکان و ئینگلیزی و فەڕەنسییەکان، ئەمەوجگەلەوەی لەڕووی سەربازیشەوە بەتەواوی تێکشکا بوو، لەناوخۆشیدا تووشی چەندین گیروگرفت ببوو، ئەم بارودۆخە وای لە هەندێک سەرکردەی ناسیۆنالیستی تورک کرد کە ئەم بارودۆخەیان پێ قبووڵ نەکرێ و هەوڵی سەندنەوەی خاکی لەدەست چوویان بدەن، یەکێک لەو کەسایەتییە سەربازییە ناسیۆنالیستانەی تورک کە خۆی ئەفسەر بوو لە نێو سووپای عوسمانییەکان (مستەفا کەمال)بوو، کە پاش ئەوەی لە لایەن فەرماندەی گشتی سووپاوە ڕەوانەی ئەنادۆڵ کرا وەک ئەفسەری پشکنەر، بەڵام لەوێ دەستی کرد بە کۆکردنەوەی فەیلەق و یەکە سەربازییە جۆراوجۆرەکان و هاندانیان بۆ ئەوەی بەرگری لە خاک و ئاوی لەدەست چوویان بکەن، بێگوومان مستەفا کەمال لەم هەوڵەیدا تەنیا نەبوو، بەڵکوو چەندین سەرکردە و کەسایەتی تر هاوکاری بوون، هەندێک لە سەرکردە خێڵەکییەکانی کوردیش بوونە پاڵپشت و هاوکاری و لە دوو کونگرەی سیواس و ئەرزەڕۆم لە ساڵی ١٩١٩ بەشدارییان کرد و پاڵیان دایە پاڵ سووپاکەی مستەفا کەمال، دوای چەندین سەرکەوتن و کێشمەکێش لەگەڵ دەسەڵاتی هاوپەیمانان توانی شەرعییەت بە دەسەڵاتەکەی بدات و لەڕەگەوە هەوڵی گۆڕینی پێکهاتە و بنەماکانی دەوڵەتی عوسمانی بدات، ئەم هەوڵەشی لەدوای گرتنە دەستی دەسەڵات و هەڵبژاردنی وەکوو یەکەمین سەرۆک کۆمار سەری گرت و ئامانجەکەی خۆی پێکا، دەسەڵاتدارانی دوای ئەویش تاوەکوو (ئۆزال) لە ١٩٩٢، بانگهێشتی سەرکردایەتی کوردی لە باشووری کوردستان دەکات بۆ کۆشکی کۆماری لە ئەنقەرە، بۆ خێراترکردنی پرۆسەی ئاشتی، ئەم بانگهێشتە، دەستکەوتێکی گرنگ بوو بۆ کورد. لە سەرەتای ساڵی ١٩٩٣، تورکیا زنجیرەیەک تیرۆری سیاسی پێکەوەبەستراوی بەخۆیەوە بینی، کە بە تیرۆرکردنی ئۆزال کۆتایهات، لەو کاتەوە تاوەکوو گرتنی عەبدوڵڵا ئۆجەلان و هاتنە سەرکاری ئاکەپە، حکوومەتی تورکیا سیاسەتی نکوڵی کردن لە پرسی کورد و شەڕی سەربازی لەگەڵ پەکەکە گرتبوە خۆ.

هاتنەسەرکاری "حزبی داد و گەشەپێدان" (ئاکپارتی/ ئەکەپە) لە ساڵی 2002، بە خاڵێکی وەرچەخان لە مێژووی سیاسیی کۆماری تورکیا هەژمار دەکرێت؛ بەم پێیەی کە حزبێك لە دەرەوەی چوارچێوە و بنەما کەمالیستییەکان و دەسەڵاتی فەرمیی ناسراو و تەنانەت نائاشکرا (ئەوەی کە لە تورکیادا بە دەوڵەتی سێبەر یاخود دەوڵەتی قووڵ یاخود لە دەوڵەت لەناو دەوڵەتدا دەناسرێت) دەسەڵات دەگرێتە دەست و بەردەوامیش دەبێت. پاشان کۆدەتای ناسەرکەوتووی 15ی جولای ساڵی (2016)، دەتوانێت درێژەپێدەری ئەم وەرچەرخانە یاخود تەواوکەری بێت بۆ هەنگاوی کۆتایی گۆڕانکارییەکان؛ لەم ڕوانگەیەی کە ئەم حزبە، هەوڵەکانی خێراتر بوویەوە بۆ کۆنترۆڵی هەموو جومگەکانی دەسەڵات ولادانی بەربەستە یاسایی وسەربازییەکان بۆهە ژموونیی سیاسی و ئابووری بەسەر ئەو وڵاتەدا.

ئەوەی لەم توێژینەوەیەدا و بە ناونیشانی (دۆزی کورد لە تورکیا لە نێوان ساڵانی 2002-_2016) باسی دەکەین، پوختەیەکە لەو سیاسەتەی تورکیا بەرامبەر بە کورد لەو پارچەیەدا و ئەو دانووستانانەی کە لەنێوان ئەکەپە و پارتی کرێکارانی کوردستان وەك ئاڵا هەڵگری پرسی کورد لە باکووری کوردستان، ئەم توێژینەوەیە لە چوار تەوەرە پێکهاتووە بەم شێوەیەی لای خوارەوە:

تەوەرەی یەکەم: دۆزی کورد لە دەروازەیەکی مێژوویدا، کە باسمان لە کورتەیەکی مێژوویی دۆزی کورد لە ساڵانی نەوەدەکان تاوەکوو پێش هاتنە سەرکاری ئاکەپە کردوە، لە پێناوی درێژ نەبوونەوەی باسەکەدا زۆر نەچووینەوە دواوە بۆ مێژووی دامەزراندنی تورکیا و تێڕوانین و سیاسەتیان بەرامبەر بە کورد.

تەوەرەی دووهەم: پارتی دادو گەشەپێدان و پرسی کورد، لەم تەوەرەیەدا هەوڵمانداوە باس لە هاتنەسەر دەسەڵاتی ئەکەپە و دۆزی کورد بکەین.

تەوەرەی سێهەم: باسمان لەو دانووستانانە و ئەو هەوڵانە کردوە کە بۆ چارەسەی پرسی کورد ئەنجامدران، هەوڵمانداوە بەشێوەیەکی ئەکادیمی باسی چۆنێتی هەوڵەکان و ڕۆڵی هەریەك لە ئۆجەلان و ئەوکەسانەش بکەین ڕۆڵیان هەبووە.

تەوەرەی چوارەم: لەم تەوەرەیەدا هەوڵمانداوە ئەو هۆکارانە ڕوون بکەینەوە کە بوونە مایەی شکستی دانووستانەکان و دەستپێکردنەوەی قۆناغێکی تری شەڕ و پێکدادان لە نێوان حکوومەتی تورکیا و پەکەکە.

لە ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیەدا تووشی چەند گرفتێکی زانستی بووین، ئەوەش خۆی لە نەبوونی سەرچاوەی پێویست و کەمی کات و هەستیاری دۆخی باکووری کوردستان و بەردەوام بوونی ئەو دۆخەی کە لە2016وە دەستی پێکردوە دەبینێتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵمانداوە بەگوێرەی پلانەکە هەندێك لە ڕووداوەکان ڕوون بکەینەوە و بەشێوەیەکی زانستیانە دایبڕێژینەوە.

لەکۆتاییشدا دەرەنجام و لیستی سەرچاوەکان کە لە کۆتاییدا ئاماژەی پێکراوە.

تەوەرەی یەکەم

دەروازەیەکی مێژوویی

پرسی کورد لە تورکیا لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردووداا[1] ، لە ژێر گۆڕانکارییە دەرەکییەکانی وەکوو دووەمین جەنگی کەنداو و کۆڕەوی باشووری کوردستان لە ساڵی 1991 و بڕیاری 688ی نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بە کورد، خۆی نواند[2]، لە ئاستی نێودەوڵەتیشدا سەرهەڵدانی داواکاری سەربەخۆیی لە کۆمارەکانی پاشماوەی یەکێتی سۆڤیەت و هەڵوەشاندنەوەی خودی یەکێتی سۆڤیەت، سەرهەڵدانی ئاسۆیەکی ڕوون لە ململانێی عەرەب-ئیسرائیل، هەروەها بڵاوکردنەوەی گەڵاڵە نامەی تایبەت بە کەمینەکان لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتی ئەورووپاوە، دەرکەوت، هەموو ئەمانە فاکتەری دەرەکی بوون بۆ سەرهەڵدانی بزووتنەوەی کوردایەتی لە تورکیا، لەناوخۆشدا ناشتنی تەرمی گەریلاکانی پەکەکە بە شێوازی مەراسیمی ناڕەزایی، هێندەی تر کێشەی کوردی لەناوخۆی تورکیادا خستە بەرچاو.[3]

کێشەی کورد لە تورکیادا، لە ژێر کاریگەری ئەم گۆڕانکارییانەدا و لە سایەی بیری لیبراڵی(تورگوت ئۆزال[4])دا هەنگاوی گەورەی هەڵهێنا و دەرگای چارەسەری پرسی کورد لە لایەن لایەنە جیاوازەکانەوە دەستی پێکرد، ئەوەبوو لە(1991/4/12) ڕێگە بەبەکارهێنانی زمانی کوردی درا، بەڕەتکردنەوەی یاسای ژمارە(2932)ی ساڵی 1983، کە جگە لە زمانی تورکی هەموو زمانێکی تر قەدەغە دەکات، ئەمە هەنگاوێکی گەورە بوو لە تورکیا بۆ کێشەی کورد، لێرەوە دەرگای چارەسەرکردنی کێشەی کورد کرایەوە و گفتوگۆ لەم بارەیەوە لە لایەن لایەنە جیاوازەکانەوە دەستی پێکرد، ئۆزال ئەم هەلەی قۆستەوە بۆ ئەوەی کوردەکان بەشێوەیەکی دیموکراتی لە وڵاتەکەیدا بەشداری پێ بکات،[5]

بۆ یەکەمجار بە ئاشکرا پرسی کورد بوە مایەی گرنگی پێدانی ڕای گشتی تورکی، لە نیسانی 1990و لەمیانەی کۆبوونەوەیەك کە ئۆزال و رابیتەی پیاوانی پیشەسازی و پیاوانی کاری تورکی لەخۆ گرتبوو، ئۆزال گوتی: (حکوومەت بەڕاستی لە دۆزینەوەی نموونەیەکی نوێی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد دوور لە ڕێوشوێنی پۆلیسی دەکۆڵێتەوە، لەهەمان ساڵیشدا پارتی دیموکراتی ئۆپۆزسیۆن قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی بە ڕێوشوێنێکی وەحشیگەری وەسف کرد، لە(13تشرینی یەکەمی1991) ئۆزال سەردانی هەکاری کرد و دانی بەوەدا نا کە کورد لە تورکیا هەیە، و پێویستە ڕێزیان لێ بگیرێت.[6]

لە تورکیا پەرەسەندنێکی گەورە ڕوویدا و بوارەکانی پرسی کوردی ساڵی1993ی گۆڕی، پەکەکە لە(1993/3/17) ئاگربەستی یەکلایەنەی لە(1993/3/21) تا (1993/4/15) ڕاگەیاند .[7] ئەو بەڵگەنامەیەی کە ئۆجەلان بە جەلال تاڵەبانی دا کەڕێبەرایەتی هەوڵەکانی میانگیری نێوان حکوومەتی تورکی و پەکەکە دەدا، هەندێك سازشی تێدا بوو، کە ئەگەر تورکەکان ویستیان هەنگاوێك بهاوێژن، ئێمە دە هەنگاو دەهاوێژین، ئەگەردەستپێشخەری لە بواری کاری سیاسی پێشکەش دەکەین.[8]

لەوکاتەی کە ئۆزال بۆماوی هەفتەیەك دەبوو هەوڵی دەدا کە لە کۆبوونەوەی ئەنجوومەنی ئەمنی نەتەوەیی سەرکردە سەربازی و مەدەنییەکان بە پێکهێنانی لیژنەیەك بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێکی سیاسی بۆ پرسی کورد ڕازی بکات، لە (1993/4/17) مردنی لەناکاوی ئۆزال ڕاگەیەنرا، مردنی ئۆزال گورزێکی کوشندە بوو بە هەوڵەکانی ئاشتی لە تورکیا کەوت،[9]

مردنی ئۆزال بۆشاییەکی سیاسی وای دروستکرد زەحمەت بوو پڕ بکرێتەوە، دووبارە سیاسەت لە تورکیا دوای چەند هەفتەیەك لە بەستەڵۆکی، بە هاتنەسەرکاری سلێمان دیمێرێل[10] چوە بازنەیەکی بۆشەوە، لە ڕۆژە یەکەمینەکانی وەرگرتنی سەرۆکایەتی کۆماردا، دۆسییەی پرسی کورد کەوتە دەست عەسکەرەوە، لەوە بەدوا شەڕ و پێکدادان لەنێوان پەکەکە و تورکیا دەستی پێکردەوە، کە تیایدا هەردوولا ڕووبەڕووی زیانێکی گیانی زۆر بوونەوە، عەبدوڵلا ئۆجەلان لە کانوونی دووهەمی 1995 بۆجاری دوەم ئاگربەستی ڕاگەیاند بۆ ئەوەی هەلێك بە حکوومەتە نوێیەکەی (مەسعودی یەڵماز 1996/3/6تا 1996/6/28)بدات، بەڵام ئەو بانگهێشتە ڕەتکرایەوە.[11]

ئۆجەلان لە ئەیلوولی 1998 بۆ جاری سێهەم ئاگربەستی خستەڕوو، بەبێ ئەوەی تورکیا وەڵامی بداتەوە، لە مانگی تشرینی یەکەمی 1993 لەناکاو تورکیا (10)هەزار سەربازی لەسەر سنووری باکووری سووریا کۆکردەوە و داوای ڕادەستکردنەوە یان دەرکردنی عەبدوڵلا ئۆجەلانی کرد ،[12] سەرەنجام ڕێککەوتنامەی (ئەدەنە)ی لە(1998/10/21 لەگەڵ

[1] بۆ زیاتر لەسەر تێڕوانینی دەسەڵاتدارانی تورك لە نەوەدەکان بروانە: هاوکار محێدین جەلیل: دۆزی کورد لە تورکیا لە ساڵانی(1980-1999)، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمایی کوردی، هەولێر، 2012، ل169و دواتر.

[2] بڕوانە: هێرش عەبدوڵلا حەمە کەریم: پەیوەندییە سیاسییەکانی نێوان هەرێمی کوردستان و دەوڵەتانی دراوسێ ئێران و تورکیا و سووریا1991-2003، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی ئەندێشە، چاپخانەی تاران، 2013، ل159.

[3] بیار سیف الدین: کێشەی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا-تورکیا، وەرگێڕانی: سەرمەد ئەحمەد، چاپخانەی هاوسەر، هەولێر، 2009، ل١٩٦،١٩٧.

[4] **خەلیل تورگوت ئۆزال**) تورکی (Halil Turgut Özal:لە ساڵی ١٩٢٧ لە شاری مەلەتی لە دایک بووە و لە ١٩٩٣ لە ئەنقەرە بە هۆکارێکی نادیار کۆچی دوایی کردووە، یەکێکە لەسەرۆک کۆمار و سەرۆک وەزیرە ناودارەکانی تورکیا، باوکی لە ئەسڵدا هی شاری «چەرمووک» ی سەر بە مەلەتیە و دایکیشی خەلکی دێرسیم بوو. کوڕێکی بە ناوی «ئەحمەد ئۆزال» بووبە ئەندام لە پەرلەمانی تورکیا ساڵی ١٩٩٩.(لە ویکبیدیا)وە وەرگیراوە.

[5] هێرش عەبدوڵلا حەمە کەریم: س.پ ، ل159-160.

[6] بیار سیف الدین: کێشەی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا-تورکیا، ل199.

[7] المحادثات سرية بين PKKوالدولة التركية، دار الشموس للدراسات و النشر والتوزيع، دمشق، 2000، ص12.

[8] بیار سیف الدین: س.پ ، ل210.

[9] بیار سیف الدین: س.پ، ل213-214.

[10] تەنانەت دێمێریل دەیگوت: ئێمە کێشەی کوردمان نییە، بەڵکوو کێشەی تیرۆرمان هەیە،...)، بڕوانە: المسألة في تركية الامل و الخيبات، مجلة شؤون تركية، مركز دراسات الاستراتيجية والبحوث والتوثيق، العدد(8)، ص30.

[11] بیار سیف الدین: س.پ ، ل223.

[12] بۆ زیاتر بڕوانە: خليل على مراد: العلاقات السورية-التركية في ضوء ازمة اوجلان، تشرين الاول/ اوكتوبر1998، في مجلة اوراق تركية معاصرة، العدد(16)، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، ربيع 2001، ص71.

تورکیا واژۆکرد، بەو پێیە سووریا بەڵێنی دا تەواوی سەربازگەی پەکەکە لە خاکەکەی دابخات و ڕێگەی نەدات خاکەکەی بەکاربهێنرێت بۆ هێرشکردنە سەر تورکیا، زیاتر لەوە سەرکردەکانی دەربکات، هەر لەم ڕێککەوتنەدا سووریا پەکەکەی وەک ڕێکخراوێکی تیرۆریستی ناشەرعی سەلماند.[1] دوای هەماهەنگییەکی تەواو لە نێوان ژەنەراڵەکانی تورکیا و ئەمریکا و ئیسرائیل و دوای ئەوەی ئۆجەلان بەگوێرەی ڕێککەوتنی ئەدەنە لە سووریا دەرچوو و بەرەو ڕووسیا بەڕێکەوت و دواتر بۆ ڕۆما کە لەوێ لە تشرینی دووەمی 1998 دەستگیرکرا، دوای ئازاد کردنی ڕایگەیاند کە ئامادەیە چالاکییە سەربازییەکان بوەستێنێت و لە بەرامبەر دۆزینەوەی چارەسەرێکی ئاشتیانەی پرسی کورد، دواتر ئۆجەلان ڕۆمای بە فڕۆکەیەکی ئەمنی ئیتالی بەرەو ڕووسیا لەسەر داوای خۆی بەجێهێشت، لەوێ بەرەو شوێنێکی ڕانەگەیەنراو چوو، بۆ ئەسینا، لەوێش بەفشارێکی زۆری ئەمریکی دەرکرا، لەوێش بۆ نایرۆبی، کە بنکەی هەواڵگری ئەمریکایە لە ئەفریقیا، لە(1999/2/15) لە ڕێگای فڕۆکەخانەی نایرۆبی بەرەو ئەفریقیا ڕفێنرا و ڕادەستی هێزە تایبەتییەکانی تورکیا کرا، ئەویش لە دوورگەی ئیمراڵی لە دەریای ئیجە لە بەندیخانەی تاکەکەسی، دەستبەسەری کرد.[2]

تەوەرەی دووهەم: پارتی دادو گەشەپێدان و پرسی کورد

بەردەوامبوونی کورد وەکوو نەتەوەیەکی جیاواز، خاوەن شوناس و فەرهەنگ و زمانێکی جیاواز لە تورکیا نکوڵی لێکراوە، هەر کوردێکیش کوردی وەکوو گەلێکی جیا لە تورك باس کرد بێت، دووچاری گرتن و سزای توند بۆتەوە، قسەکردن و خوێندن بە زمانی کوردی قەدەغە بوو، تەنانەت ناونانی منداڵ بە ناوێکی کوردی قەدەغەیە، لە ساڵی (2002)بەپێی ڕاپۆرتی فیدراسیۆنی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا باس لەوە دەکات(76) دایك و باوك بانگهێشتی دادگا کراون لەسەر ئەوەی ناوی کوردیان لە منداڵەکانیان ناوە[3]، ئەم دۆخە وردە وردە لە دەیەی نەوەدەکانی سەدەی ڕابردووەوە گۆڕانی بەسەردا هات، ناوبەناو سەرکردە باڵاکانی وڵات باسی بوونی کوردیان کردوە، وەکوو نەتەوەیەکی جیاواز یان وەکوو کەیسێك کە پێویستی بە چارەسەرکردنە.[4]

بۆیەکەم جار (سلێمان دیمیریل) سەرۆککۆماری تورکیا دانی بەبوونی کورددا نا، مێژووی دانووستانەکان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی (تورگوت ئۆزال).[5]

کە لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو گرینگترین هەوڵ و جدیترین هەنگاوی نا بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد وگفتوگۆیەکی ناڕاستەوخۆ لە نێوان پەکەکە و دەوڵەتدا هاتە ئاراوە.[6]

لەژێر سایەی ئەو گۆڕانکارییانەدا(لەدوای کودەتای ساڵی1997) کە توندییەکی بەرچاوی بەخۆوە بینی لە نێوان ئیسلامییەکان و سیستەمە سیکۆلاریزمیەکەدا بە سەرۆکایەتی دامەزراوەی سەربازیی، ئیسلامییەکان تۆمەتبارکران بە هەوڵدان بۆ گۆڕینی سروشتی سیستەمەکە و بە ئیسلامی کردنی دامەزراوەکانی و کودەتا بەسەر فەلسەفەی کەمالیزمدا، لە ئابی ساڵی(2001) ڕەجەب تەیب ئۆردوگا ن[7] سەرۆکی پێشووی شارەوانیی ئەستانبوڵ داوای مۆڵەتی بۆ پارتەکەی کرد بە نێوی پارتی (دادو گەشەپێدا ن[8])، دەستەی دامەزرێنەرانی سیازدە ژنی لەخۆ دەگرت کە چواریان باڵاپۆش بوون، لەنێویشیاندا گۆرانبێژو ئەکتەر و دکتۆر و مامۆستا هەبوون، سەرباری چەندین کەسایەتی پارتی فەزیلەت کەپێشتر کاری سیاسییان لێ قەدەغەکرا بوو، لەگەڵ بڕێکی تر لە پارتە ناسیۆنالیست و سیکیولارەکان، دروشمی کۆنگرەی دامەزراندنی پارتی دادو گەشەپێدان لە (14ئابی 2001) لەژێر ئەم ناونیشانەدا بوو (کارکردن لەپێناو تورکیا و کەمەندکێشکردنی چین و توێژەکانی تورکیا)، و بەبەرنامەیەکی سیاسییەوە، خۆی ڕاگەیاند.[9]

دوای هاتنە سەرکاری حوکمی پارتی دادوگەشەپێدا ن[10] لە ئەنجامی هەڵبژاردنی(3تشرینی دووەمی 2002)[11] بەهۆی گۆڕانی بارودۆخی ناوخۆیی

[1] هێرش عەبدوڵڵا حەمەکەریم: س.پ ، ل224.

[2] بۆ زیاتر بڕوانە: بریتا بۆلەر: نهێنییەکانی دەستگیرکردنی ئۆجەلان (گەشتە بێ ئاکامەکانی سەرکردەیەك)، وەرگێڕانی لە هۆڵەندییەوە: ڕێکەوت ئیسماعیل، چاپی چوارەم، چاپخانەی حەمدی، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا، سلێمانی، 2018.

[3] شەمێران سلێمان: تورکیا ئیسلامی سیاسی و چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەڵ پرسی کورددا، چ1، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2019، ل74.

[4] هەمان سەرچاوە، ل75.

[5] خلاصه من بحث محمد نورالدين الاقليات في تركيا في ظل حزب العدالة و التنمية، يوليو2012، ايست اونلاين.

[6] بۆ زیاتر بڕوانە: هاوکار محێدین جەلیل: سەرچاوەی پێشوو، ل160-161.

[7] لە(26ی شوباتی 1954) لە شاری ئەستانبوول لە دایك بوە، خوێندنی سەرەتایی لە خوێندنگەیەکی ئایینی تەواو کردوە و پاشان بڕوانامەی لە کۆلێجی ئابووری و بازرگانی زانکۆی مەڕمەڕەی ئیستانبوول بەدەست هینا و کەوتە کارکردن لە بواری بازرگانی، ژنی هێناوە و چوار منداڵی هەیە، ساڵی 1994 بۆتە سەرۆك شارەوانی ئەستانبووڵ، لە ڕووی سیاسیشەوە ئۆردوگان لە ساڵی 1985 لە حیزبی ڕەفادا کاری کردوە و هەر لەسەر لیستی پارتی ڕەفاش بوو بوە سەرۆکی شارەوانی ئەستانبووڵ و لەساڵی 2002 پارتی دادو گەشەپێدانی لەگەڵ چەند هاوڕێیەکیدا دروست کرد، ئێستاش سەرۆك کۆماری تورکیایە. بۆ زیاتر لەسەر ژیانی ئۆردوگان بڕوانە: (حەسەن محەمەد فەرحان: کورتەیەك دەربارەی ژياننامەی ڕەجەب تەیب ئۆردوگان، گۆڤاری(دۆستێ تورکیا)، ژمارە(2)، ئەیلوول 2005، ل110-113. https://www.tccb.gov.tr/ar/receptayyiperdogan/biography/ ؛ محەمەد فاتح: پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا (1923-2003)، چ1، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2016، ل388-389.

[8] بۆ زیاتر لەسەر مێژووی ئەم پارتە و بەرنامە سیاسییەکەی بڕوانە: محەمەد فاتیح: سەرچاوەی پێشوو، ل245-250.

[9] بڕوانە: دکتۆر سەعد عەبدولعەزیز مسلط: پرۆژەی سیاسی پارتی داد و گەشەپێدان لە تورکیا، لە کتێبی(گەشەپێدانی تەوژمی ئیسلامی سیاسی لە تورکیا 1946-2012)، وەرگێڕانی: بەرزانی مەلاتەها، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، 2013، ل228-229.

[10] لە یەکەم هەڵبژاردنی پەرلەمانی لە تورکیادا کەلە (3تشرینی دووەمی 202) ئەنجام درا، کە دەیکردە (18)مانگ پێش کاتی دیاری کراوی خۆی، ئەکەپە (34,29%) دەنگەکانی بەدەست هێنا، کە بەژمارەی کورسی دەیکردە، (363) کورسی لە کۆی(550)کورسی پەرلەمانی، ئەمەش وایکرد حیزبەکە بەتەناها بتوانێت حکوومەت پێك بهێنێت. بڕوانە: د.عثمان علی : حزب العدالة والتنمية في تركيا و المسألة الكوردية، ط1، اربيل، 2013، ص179.

11 د.ناجی محمد عبدالله و نهاية حامد عطار: تركيا و مكانتها الشرقية قراءة في الاداء على المتوى الداخلي، مجلة جامعة تكريت، كلية العلوم السياسية، 2018، ص186.

تورکیا بە تایبەتی دوای کابینەی دوەمی حکوومەتەکەی ئاك پارتی لە(2007) و بەهێزبوونی کورد لەشار و شاخ، تورکیا جارێکی تر گەیشت بەوبڕوایەی کەوا ناتوانێت ڕێگە لە فشاری ناوخۆیی کورد بگرێت[1] و ناشتوانێت بەهیچ جۆرێك لە ڕێگەی سەربازییەوە شکست بە پەکەکە بهێنێت و نکوڵیکردن لە کورد بوە بە مێژوو، چونکە کورد بوە بەژمارەیەکی بەهێز لە ناوچەکە و دەبێت لە نەخشەی سیاسەتی داهاتوودا هێندەی قورسایی خۆی حسابی بۆ بکرێت، بۆیە گەیشتن بەوبڕوایەی دەبێت ئەم کێشە گەورەیەی تورکیا کە بەدرێژایی دروست بوونی هەیبوە و بەردەوام زەقتر بۆتەوە، چارەسەر بکرێت و مافی سیاسی و کولتووری و هونەری و نەتەوەیی کورد بدرێت، بۆ ئەوەی چیتر نەبێتە ڕێگر لە بەردەم بوون بە ئەندام لە یەکێتی ئەورووپادا لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە نەبێتە ڕێگر لەبەردەم ئاسایشی گشتیی وڵات و پێشکەوتنی ئابووری بەتایبەتی، چونکە بەپێی هەندێك ڕاپۆرت ساڵانە تورکیا(10)ملیار دۆلاری لە شەڕی پەکەکە خەرج کردوە.[2]

واتە دادو گەشەپێدان لە ڕوانگەی بڕوابوونی بە کێشەی کورد ئەمەی نەکرد، بەڵکوو ویستی لەو ڕێگەیەوە دەنگێکی زۆرتری کورد بۆخۆی مسۆگەر بکات، [3].

یەکەم: دانووستانەکانی ئۆسلۆ

درێژترین گەڕی دانووستانەکان کە بەنهێنی و بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لە نێوان ئەنقەرە و پەکەکە بەڕێوەچوو لە (ئۆسلۆ)ی پایتەختی نەرویج بوو، کە لەساڵی 2009هوە تا تەمووزی 2011ی خایاند، زانیارییەکان بە ئێستاشەوە دەربارەی کۆبوونەوەکانی نێوان پەکەکە و ئەنقەرە کە بەدانووستانەکانی ئۆسلۆ ناوی دەرکردوە، زۆر کەمن، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە هەوڵ دراوە گفتوگۆکان زۆر بەنهێنی بەڕێوەبچن، لەو بارەیەوە (موراد قەرەیلان) لە(2011/7/6) ئاشکرای کرد کەبە چاودێریی ڕێکخراوێکی شارستانیی(مەدەنی) نێودەوڵەتی کۆبوونەوەی ڕاستەوخۆ لە نێوانیاندا هەبوە.[4]

ئەو وڵاتە یان ئەو ڕێکخراوە وەکوو لایەنی سێهەمی نێوان پەکەکە و ئەنقەرە کێ بوو، بە ئێستاشەوە لێدوانی فەرمی چ لە لایەن ئەنقەرە چ لە لایەن پەکەکەوە نییە، بەڵام (خەتیب دیجلە) هاوسەرۆکی کۆنگرەی جڤاتی دیموکراتی(کەجەدە) لە ناوەڕاستی کانوونی دوەمی 2017 ڕایگەیاند، بەریتانیا چاودێری دانووستانەکانی ئۆسلۆی کردوە.[5]

لە (2011/9/13) لە ڕاگەیاندنەکانی بزاڤی خزمەت و تورکیا تۆمارێکی دەنگی نهێنی بڵاوکرایەوە، بەپێی ئەو تۆمارە جێگری سەرۆکی هەواڵگری و ڕاوێژکاری سەرۆکوەزیران بەوە تۆمەتبار کران لەگەڵ بەرپرسانی پەکەکە لە ئۆسلۆ کۆبوونەتەوە. بڵاوبوونەوەی ئەو تۆمارە دەنگییە زیانێکی زۆری گەیاندە پرۆسەکە، حکوومەت بەوە تۆمەتبارکرا لەگەڵ پەکەکە دانووستانی کردوە، کەسی ساڵە شەڕی لەگەڵ دەکات.[6]

دەسەڵاتدارانی تورکیا بڵاوبوونەوەی ئەو تۆمارە دەنگییەیان خستەپاڵ پارتی کرێکارانی کوردستان لە بەرامبەریشدا لە(28ی ئەیلوولی 2012)دا کۆما جڤاکێن کوردستان(کەجەکە) وەڵامی ئەو بانگەشەیەی ئۆردۆغانیشی دایەوە کە دەیگوت لایەنی (کەجەکە) پابەند نەبوون بە خاڵە سەرەکییەکانی دیدارەکانی ئۆسلۆ و بەنهێنی هێشتنەوەی دیدارەکان لەوبارەیەوە کەجەکە ڕایگەیاند: دزەکردنی دیدارەکانی ئۆسلۆ ئەنجامی شەڕی دەسەڵاتی نێو دەوڵەتە، گوتیشی: سەرۆك وەزیری دەوڵەتی تورکیا لەم بابەتە و زۆر بابەتی تردا ئاوەژووکردنەوەی وەك شێوازێك پەیڕەو دەکات، لێدوانەکەی سەرۆك وەزیرانی دەوڵەتی تورك کە دەڵێت زانیاریمان لەسەر دیدارەکانی ئۆسلۆ دزە پێ کردوە بەتەواوی درۆیە، هەر لەو بارەیەوە جەمیل بایك ئاماژەی بەوەدا(لەسەرەتادا وامان دەزانی ئیسرائیل تۆمارەکەی بلاوکردۆتەوە، بەڵام دەرکەوت گولەنییەکان (جەماعەتی فەتحوللا گولەن) و هەواڵگری ئاسایش تۆمارەکەیان دەست کەوتوە).[7]

هاکان فیدان ڕاوێژکاری دەزگای هەواڵگریی تورکیا(میت) بە فەرمانی سەرۆك وەزیر(ڕەجەب تەیب ئۆردوگان) و بە سیفەتی (نوێنەری تایبەت) بەشداریی چاوپێکەوتنەکان بوە، ڕاوێژکاری یاریدەدەری میت (ئافەت گونەش)، لایەنی تورکی بوون لە گفتوگۆکاندا، لە لایەن کوردەکانیشەوە (مستەفا قەرەسوو، سەبری ئۆك و زوبەیر ئایدار)لەو ناوانەن بەشداریی کۆبوونەوەکان بوون.

(زوبەیر ئایدار) ئەندامی کۆنسەی بەڕێوەبەرایەتیی کەجەکە، کەبەشداری کۆبوونەوەی نێوان نوێنەرانی میت و پەکەکە لە ئۆسلۆی پایتەختی نەرویج بوە، لەچاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ بی بی سی تورکیدا کەلەسایتی (ڕۆژنیوز) لە (24ی دیسەمبەری 2012)بەشێوەی سۆرانی وەرگێڕانەکەی بڵاوکردەوە، پێشێلکارییەکانی حکوومەتی تورکیا لە ماوەی بەڕێوەچوونی دانووستانەکانی ئۆسلۆ بەڕوونی باس دەکات و ئاماژەی بەوەداوە کە ساڵی 2009 قۆناغێك بوو، دانووستانەکانی ئۆسلۆ بەخێرایی پێشکەوتن، ئەوان لە پێڤاژۆی بێ

---

[1] لە(18ئاداری 2003) ئەردۆگان بەرنامەی حکوومەتەکەی پێشکەش کرد، کە لەسەر ئاستی سیاسی چەندین تێڕوانینی لەخۆدەگرت، کە گرنگترینیان باشکردنی ئاستی ژیانی کوردان و بەرفراوانکردنی سەقفی ئازادییەکانیان و ڕێگەدان بە فێربوونی زمانی کوردی و کردنەوەی قوتابخانەی کوردیی و تەرخانکردنی نیو سەعات بۆ بەرنامە کوردییەکان لە تەلەفیزیۆنی(TRT) و بەردانی ئەندام پەرلەمانی کوردیی لەیلا زانا و سیان لە هاوەڵەکانی..).
دکتۆر سەعد عەبدولعەزیز مسلط: پرۆژەی سیاسی پارتی داد و گەشەپێدان لە تورکیا، ل242-243.

[2] على سلمان صايل: الابعاد الاقليمية والدولية للازمة العراقية التركية بعد عام 2003، جامعة النهرين، كلية العلوم السياسية، 2010، ص10-11.

[3] خەڵەف غەفوور: دۆزی کورد لە تورکیای ئەتاتورکەوە بۆ تورکیای ئەردۆگان، ئایدیا دیپۆلۆماتیك(گۆڤار)، ژمارە(1)، حوزەیرانی، 2013، ل102-104.

[4] هوشەنگ اوسى: الصراع الكردى-التركى بين حل السلمى وتجدد دوره العنف،(23يناير2013)، دراسات العربية.

[5] وەرگیراوە لە پێگەی www.sputniknews.com لە (2017/1/15).

[6] شەمێران سلێمان: تورکیا ئیسلامی سیاسی و چۆنێتی مامەڵەکردن، ل83-84.

[7] شەمێران سلێمان، س.ب، ل85.

چالاکییدابوون کە خەڵک لەسەر دۆزی کەجەکە گیران و پێی وایە ئەم ڕووداوە یەکەم زەبر بوو لە قۆناغەکە کەوت.[1]

ئایدار بەو گرووپی ئاشتی پەکەکە کە 19ی ئۆکتۆبەری 2009 لە دەروازەی سنووری خاپوورەوە چوونە ناو تورکیا، ڕای گەیاندوە(لە سەر پەیمانی خۆیان نەمانەوە، گرووپەکانی ئاشتی تاقیکرانەوە، ئێمە بەڕێمان کردن، بڕیار بوو کەس دادگایی نەکرێت و نەگیرێت، ئەو کەسانەی لەناو گرووپەکەدا بوون، ئێستا لە سووچی گرتووخانەن، دەوڵەت بەڵێنی دا هیچیان بەسەر نەیەت، بەڵام بەڵێنەکەی هەر ئەوەندە بڕی کرد).[2]

موراد قەرەیلان ئەو کاتە سەرۆکی کۆنسەی کۆما جڤاکێن کوردستان(کەجەکە) بوو، لە چاوپێکەوتنێکدا دەربارەی گرووپی ئاشتی ئاشکرای کرد(دانووستانەکانی ئۆسلۆ گفتوگۆی جدی بوون بۆ چارەسەرێکی هەمیشەیی، ئێستا باش نییە و گونجاو نییە مرۆڤ هەموو گفتوگۆکان ئاشکرا بکات، بەڵام بەڕاستی بۆ چارەسەری هەم لە ئیمرالی و هەم لە ئۆسلۆ دانووستاندن هەبوو، مەسەلەی چوونی دوو گرووپەکەی ئاشتی شتێکی نێو ئەو چوارچێوەیە بوو، تەنانەت پێشنیاری خودی ئۆردوگان بوو، بۆ ئەوە شاندێکی ناردبوە لای سەرۆکی ئێمە لە ئیمرالی، هەروەها هەمان پەیامیشی بۆ سەرۆکی هەرێمی کوردستان(مەسعوود بارزانی) نارد بوو، لەو هەردوو شوێنەشەوە پەیامەکە گەیشتە ئێمە، ئەو کات ئێمەش گفتوگۆیەکمان لە نێوان خۆماندا کرد و بڕیارماندا دوو گرووپ بنێرینەوە، بەوشێوەیە ئەو گرووپە کەوتنە ڕۆژەڤەوە، واتە لەسەر داوای ئۆردوگان بوو، ئەوکاتە پرۆسەکە بەرەو چەقین و کۆتاییهاتن بوو، بۆ ئەوەی ڕێگە لەبەردەم پرۆسەی چارەسەر ببێتەوە، ئێمە هەنگاوەکەمان بە گونجاو بینی، ئۆردوگان بۆ ئەوەی زیاتر دەستی بەهێز ببێت، ئەو داوایەی کرد).[3]

هەرچەندە پارتی دادو گەشەپێدان سوودی زۆری حیزبی بینی لەو ئاگربەستە و ڕێککەوتنە کاتییانەی کەوا لەگەڵ پەکەکە هەیبوو، بەڵام هەرگیز نەیتوانیوە کێشەی کورد لە باکوور وەکوو کێشەی نەتەوە بناسێنێت و مامەڵەی لەگەڵدا بکات، چونکە کێشەی کورد کێشەی ناسنامەیە هەربۆیە نەبوونی بڕوای تەواو بە کێشەی ناسنامەی نەتەوەیەک و پێویستی بوونی دانان بەو کێشەیە و مامەڵە کردن لەگەڵ بابەتەکە بەوشێوە و قەبارەی کە بوونی هەیە ئاسۆکانی چارەسەری زیاتر و زیاتر دوور خستۆتەوە، بەهەمان ڕێگای حکوومەتەکانی ڕابردوو هەنگاوی ناوە، بەڵام بە تاکتیکی جیاواز.

دووهەم: دانووستانەکانی ئیمرالی

دوای شکستهێنانی کۆبوونەوەکان لە چوارچێوەی دانووستانی ئۆسلۆ، لە حوزەیرانی (2012)دا (بەشیر ئاتالای) جێگری سەرۆک وەزیرانی ئەوکاتەی حکوومەتی تورکیا لە چاوپێکەتنێکی لەگەڵ (سی ئێن ئێن تورک) ڕایگەیاند: (چەکدارانی پەکەکە لە ڕۆژهەڤدایە و لەناو کاروبارێکی فرە لایەنین لەسەر پەکەکە)، ، هەروەها پاش شکاندنی مانگرتنی بێ وادەی زیندانییانی سیاسی کورد لە زیندانەکانی دەوڵەتی تورکیادا بە فەرمانی ئۆجەلان جارێکی تر هەلێکی تر دروست بوو بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد بەشێوەیەکی ئاشتییانە، بە نوێنەرایەتیی دەوڵەتی تورکیا نەک حکوومەتی تورکیا، کە ئەوەش ڕەوایی زیاتر دەبەخشێت بە پرۆسەکە، هاکان فیدان سەرۆکی دەزگای هەواڵگری تورکیا(میت) لە (16ی کانوونی یەکەمی 2012) سەردانی ئۆجەلانی کرد لە زیندانی ئیمرالی، بەوەیش گفتوگۆی ڕاستەوخۆ لەگەڵ عەبدوڵلا ئۆجەلان سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان دەستی پێکردەوە، ئەوەیش بۆ یەکەمجار بووکەوا حکوومەتی تورکیا ڕازی بوە بەوەی وەکوو نوێنەری ملیۆنان کوردی باکوور لەگەڵ ئۆجەلان گفتوگۆ بکات.[4]

گەڕی دووەمی دانووستانەکانی ئەمجارەی نێوان پەکەکە و دەوڵەتی تورکیا، چەندین فاکتەری لەپشتەوە بوو:

یەکەم/ مانگرتنی زیندانییانی سیاسی کورد: لە (12ی ئەیلوولی 2012) لە (58) گرتووخانەی تورکیا(700) زیندانیی سیاسی کورد بە تۆمەتی پەیوەندییان بە پەکەکە و چالاکیی سیاسییەوە زیندانی کرابوون، بۆ کۆتاییهێنان بە گۆشەگیریی سەر عەبدوڵلا ئۆجەلان(تا12ی ئەیلوول (415) ڕۆژ بوو هیچ هەواڵێک نەبوو) و باشکردنی ڕەوشی تەندرووستی و کۆتاییهێنان بە گوشارەکانی سەر زمانی کوردی و مافە دیموکراتییەکانی گەلی کورد، دەستیان کرد بە مانگرتنی بێوادە، لەناو مانگرتوەکاندا ژمارەیەک لە بەرپرسانی پارتی ئاشتی و دیموکراتی(بەدەپە) و (30) سەرۆک شارەوانی و(5) پەرلەمانتار و (56) ئەندامی ئەنجوومەنی بەدەپە هەبوون، دواتر مانگرتنەکە فراوان بوو، هەموو زیندانییانی سیاسیی کورد کە بە(10) هەزار دەخەمڵێنران، دەستیان بە مانگرتنەکە کرد، بەڵام سەرەتا بە (700) زیندانیی سیاسی دەستی پێکرد.[5]

مانگرتنی زیندانییان لە خواردن تا درێژەی دەکێشا دەنگدانەوەی زیاتر و فشاری زیاتری لەسەر حکوومەتەکەی ئاکەپە دروست دەکرد، بەتایبەتی دوای ئەوەی دۆخی تەندرووستی مانگرتووان بەرەو خراپی دەچوو، نزیک دەبوونەوە لە مردن.[6]

پارتی ئاشتی و دیموکراسی(BDP) بۆ پشتیوانی لە داواکانی گەلی کورد و مانگرتووان و وەکوو حیزبێکی کوردی بڕیاری دا ڕۆژی(30)ی هەمان مانگ کە(49) ڕۆژ بەسەر مانگرتنی بێوادەی زیندانییانی کورد لە زیندانەکانی تورکیا تێپەڕ دەبوو، مانگرتنی سەرتاسەری ڕاگەیاند، بۆ ئەم مەبەستەش بەدەپە بانگەوازی سەرجەم گەلی کوردی کرد لە سەرانسەری کوردستان دەستبەرداری ژیانی تایبەت بن بۆ پشتیوانی لە زیندانییانی مانگرتوو بچنە سەر شەقام، لەسەر بانگەوازی پارتی ئاشتی و دیموکراتی و کۆنگرەی کۆمەڵگەی دیموکراتی لە(2012/10/30)کاتژمێر(12) بەکاتی تورکیا، لە(22)شاری گەورەی باکووری کوردستان(ئامەد، وان، ئەلیح، سەمسوور، سێرت، شرناخ، چنار، ڕەحا، دێرسیم، نسێبین، سلۆپی،

[1] شەمێران سلێمان، س.پ ، ل87.

[2] هـ.س، ل87.

[3] www.rudaw.net\kurdish\index. Hevpeyvin\

[4] https://trtkurdi.com.tr ؛/https://www.trtarabi.com/issues

[5] شەمێران سلێمان: س.پ ، ل93-95.

[6] شەمێران سلێمان: هـ.س، ل95.

جزیرە، سخکێ، بایەزید، جۆلە مێرگ، ئەردیش، گۆلە، کۆنی، بەدلیس، لەگەڵ شارە تورکییەکانی وەکوو ئەنتالیا، ئیزمیر). مانگرتن و خۆپیشاندانی سەرتاسەری بۆ پشتگیری کردنی زیندانیانی سیاسیی باکووری کوردستان دەستی پێکرد، هەمان ڕۆژ دوای دەستپێکردنی مانگرتنە سەرتاسەرییەکەی باکوور، لە شاری ئەنقەرە و ئامەد و گەڤەر و نسێبین، چەندین شاری تر پێکدادان لە نێوان پۆلیس و خۆپیشاندەران ڕوویدا.[1]

کوردان لە هەموو لایەکەوە لە دەرەوە و ناوەوەی وڵات بۆ پشتگیری لە داخوازیی مانگرتووەکان و دژی سیاسەتەکانی تورکیا خۆپیشاندان و ڕێپێوانیان ئەنجام دا لە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپا ڕەوەندی کوردی خۆپیشاندان و ناڕەزای ئەنجامدرا، لە (11/5) لە سلێمانی و کەرکووك بۆ پشتگیری لە مانگرتووان خۆپیشاندان کرا و لە هەولێریش لەبەردەم کونسوڵخانەی تورکیا خۆپیشاندەران ئاڵای تورکیایان سووتاند.[2]

حکوومەتی تورکیا چەندین هەوڵی دا بۆ کۆتاپێهێنان بە مانگرتنەکە، بەڵام زیندانییان تا جێبەجێکردنی داواکانیان سوور بوون لەسەر مانگرتنەکەیان، کاتێك حکوومەت زانی هەوڵەکانی بێ سوودە بۆ کۆتاپێهێنان بە چالاکیی مانگرتن، بۆیە ناچار پەنای بردە بەر ئۆجەلان، چونکە تەنیا ئەو دەیتوانی ئەو کارە بکات، ناچار حکوومەت یەکێك لە داوای مانگرتووان کە هەڵگرتنی قەدەغەی گۆشەگیری بوو لەسەر ئۆجەلان جێبەجێ کرد و لە(2012/11/17) ڕێگەدرا محەمەد ئۆجەلانی برای سەردانی ئۆجەلان بکات، عەبدوڵڵا ئۆجەلان لە ڕێگەی براکەیەوە داوای کرد لە زیندانییە مانگرتووەکان دەستبەجێ مانگرتنەکەیان کۆتایی پێ بهێنن.[3]

دوای وتووێژی پەرلەمانتاران لەگەڵ زیندانییانی مانگرتوو لە زیندانەکانی دیاربەکر بۆ ماوەی زیاتر لە سەعاتێك، مانگرتووان بڕیاریاندا مانگرتنەکەیان بشکێنن، دەنیزکایا گوتەبێژی زیندانییە مانگرتووەکان کە خۆی یەکێك بوو لە مانگرتووەکانی ناو زیندان لە لێدوانێکییدا بەناوی مانگرتووەکانی دۆزی پەکەکە ڕایگەیاند، بانگەوازەکەی ئۆجەلان بەبناغە وەردەگرین، لە (18ی تشرینی دووەمی 2012) کۆتاییان بە چالاکییەکەیان هێنا، وەك جێبەجێکردنی یەکێکی تر لە داواکارییەکانی مانگرتووان، پارتی دادوگەشەپێدان پرۆژە یاساییەکی ئاڕاستەی پەرلەمان کرد بۆ ئەوەی غەیری زمانی تورکی لە دادگاکاندا قسە بکرێت.

فاکتەرێکی تر ئەوەیە شۆڕشەکانی بەهاری عەرەبی، گۆڕانکاریی گەورەیان لە ناوچەکە هێنایە ئاراوە، تورکیا ترسی گەورەی هەبوو هەمان ئەو ڕاپەڕینانەی لە وڵاتانی عەرەبی دراوسێی ڕوویان دا وڵاتەکەی بگرێتەوە، و پەکەکە بە پاڵپشتیی جەماوەر و ڕێکخستنەکانی لە شارە کوردییەکان بەهاری کوردی دەست پێ بکەن، بەڵام هەمیشە کەجەکە و ئۆجەلان وەکوو کورد دیالۆگیان بە باشترین بژاردە داناوە بۆ چارەسەری کێشەی کورد وەك لە شەڕو ململانێی چەکداری.

ڕۆژئاوای کوردستان، لە لایەکی ترەوە سوپای سووریا لە سەرەتای ئابی(2012) دا لە بەشێك لەو ناوچانەی کە زۆرینەیان کوردن، وەکوو عفرین لە باکووری خۆرئاوای سووریا و جەزیرە لە باکووری ڕۆژهەڵاتی سووریا کشایەوە، لەگەڵ کشانەوەیدا ئەو ناوچانە کەوتنە ژێر دەسەڵاتی پارتی یەکێتیی دیموکراتی(پەیەدە)[4] کە پارتێکی کوردییە و نزیکە لە پارتی کرێکارانی کوردستانەوە، بەوهۆیەشەوە تورکیا لەوە دەترسا ببێتە هۆی دروست بوونی هەرێمی کوردی لە سنووریدا لەگەڵ سووریا کە لەڕووی جوگرافیا و مرۆییەوە لکاوە بە ناوچە کوردییەکانی تورکیا و عێراقەوە، ئەو هەرێمەش ببێتە بنکەی گەریلاکانی پەکەکە بۆ شەڕی چەکداری لەگەڵیدا، ڕێککەوتنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ سەرکردایەتی ئەو حیزبەدا هەنگاوێکی پێشوەخت بوو بۆ هەر کاردانەوەیەکی داهاتووی پێشبینیکراو بەهۆی ڕووخانی سووریاوە ڕوویدات، هەربۆیە دەیویست لە ڕێگەی دانووستانەوە ئەو مەترسییە لەخۆی دوور بخاتەوە، ئەگەر بەشێوەیەکی کاتی و تاکتیکیش بێت.[5]

بەم شێوەیە پاش چەندین کۆبوونەوە لەگەڵ ئۆجەلان لە ئیمراڵی جۆرێك لە ڕێککەوتن دروست بوو لەسەر نەخشە ڕێگەیەك جیاوازی گفتوگۆکانی ئیمراڵی لەگەڵ گفتوگۆکانی ئۆسلۆ ئەوەبوو دەوڵەت دوای ئەنجامدانی چەند دیمانەیەك پرۆسەکەی بۆ ڕای گشتی ئاشکراکرد.[6]

یەکێك لە خواستەکانی ئۆجەلان و پەکەکە ئەوەبوو کە بەپێچەوانەی دانووستانەکانی ئیمراڵی بە شەفافی و ئاشکرا بکرێن و بەبەردەوامی خەڵك و ڕای گشتی لە دانووستانەکان ئاگادار بکرێنەوە، هۆکارەکەیش ئەوەبوو کە ڕێگە لەوە بگرن کەسانێك بەناوی ئاشکراکردنی دانووستان و گفتوگۆکانەوە هەوڵی تێکدانیان بدات، ئەمەو جگەلەوەی خەڵکیش لەو ڕێگەیەوە بزانێت کێ پابەند نابێت و جدییە لە مەسەلەکەدا، ئەمەش بوە هۆی ئەوەی حکوومەتی تورکیا دانووستانەکان ئاشکرا بکات، ئەمەش پاش ئەو زنجیرە گۆڕانکارییە ئیقلیمی و نێوخۆییەی لە تورکیا هاتبوونە ئاراوە، بەجۆرێك بە گوێرەی ئەنجامەکانی دوو ڕاپرسی، کە لەتورکیا ئەنجامدرا بوون، دانیشتووانی تورکیا پشتگیری ئەو پرۆسەیەیان دەکرد، یەکێکیان لە(نیسانی 2013) ئەنجامدرا بوو، (67,7%) بەشداربووانی ڕاپرسییەکە پشتیگری بەردەوامی پرۆسەی چارەسەریان دەکرد، و لە بەرامبەریشدا (33,3%) لایەنگری بەردەوامی شەڕن لەگەڵ پەکەکە، لە ڕاپرسییەکەی کۆمپانیای (ئیپسۆس) لە ساڵی(2015) (59,5%) دانیشتووانی تورکیا پشتگیری لە پرۆسەکە دەکەن، لە بەرامبەریشدا(40.5%) پشتگیری لەو پرۆسەیە ناکەن.

[1] شەمێران سلێمان: س.پ ، ل95-96.

[2] شەمێران سلێمان،: هـ.س، ل97.

[3] https://www.alhurra.com/turkey/2019

[4] بۆزیاتر لەسەر چۆنێتی دامەزراندنی پەیەدە بڕوانە: سەرحەدئێرکمێن و ئەوانی تر: مێژووی پەیەدە، وەرگێڕانی: ماجید خەلیل، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2017، ل47-49.

[5] شەمێران سلێمان، س.پ ، ل128-129.

[6] بڕوانە: عەبدوڵڵا بابەکر: پرۆسەی ئاشتیی کوردستانی باکوور، کەوانە(گۆڤار)، ژمارە(20)، حوزەیرانی 2013، ل101.

پرۆسەی دانووستانەکانیش، لە تشرینی دووەمی (2012) لە نێوان تورکیا و عەبدوڵڵا ئۆجەلانی ڕێبەری پارتی کرێکارانی کوردستان لە زیندانی ئیمرالی بۆ چارەسەکردنی پرسی کورد، لە چوارچێوەی تورکیا بەشێوەیەکی ئاشتییانە گەڕێکی تری دانووستانەکان دەستی پێکرد.[1]

موراد قەرەیلان پێشتر ڕایگەیاند بوو: تا پێویستییەکانی هەرسێ مەرجەکەی ڕێبەر ئۆجەلان وەکوو ئاسایش، تەندرووستی و دەرفەتی دانووستاندنی ئازاد پێك نەیەت، ئێمە باوەڕ بە گوتەکانی ئاکەپە و کاربەدەستانی دەوڵەتی تورك ناکەین.دانووستانەکانی ئیمرالی لە نێوان دەزگای هەواڵگریی نیشتمانیی تورکیا و عەبدوڵڵا ئۆجەلان بەڕێوە دەچوو، تا ئەوکاتەی (هاکان فیدان) دەستی لە پۆستەکەی کێشایەوە بەوشێوەیەیش میت لە پرۆسەکەدا شوێنی خۆی دا بە حکوومەت، هەر لەبەرئەوەیش بوو لە کۆشکی دۆڵمەباخچە حکوومەت ڕاگەیاندنە هاوبەشەکەی لەگەڵ شاندی ئیمرالی قبووڵ کرد، کەلە(10) خاڵی پێشنیارکراوی ئۆجەلان پێك هاتبوو بۆ کۆتاییهێنان بە کردەوە توندوتیژییەکان لە نێوان هەر دوولادا، لە بەرامبەر ئەنجامدانی چاکسازی و پێدانی ماف بەکورد بۆ بەرجەستەکردنی متمانە لەنێوان هەردوولادا، لە (3ی کانوونی دووەمی2013) ئایلا ئاکات ئالا نوێنەری پارتی ئاشتی و دیموکراتی و ئەحمەد تورك نوێنەری سەربەخۆ سەردانی ئۆجەلانیان کرد لە زیندانی ئیمرالی، بۆ تەواوکردنی پرۆسەی دانووستانەکان لە(23ی شوباتی2013)دا پەروین بوڵدان و ئاڵتان تان و سڕی سوورەیا ئۆندەر سەردانی ئۆجەلانیان کرد لە زیندانی ئیمرالی[2] ، لە(9ی ئازاری 2013) شاندێکی هەدەپە سەردانی قەندیلیان کرد.[3]

وەك دەستپێشخەریەك دەوڵەتی تورکیا کۆمەڵێك لەو سەرۆك شارەوانییانەی پێشووی کورد ئازادکرد کە پێش زیاتر لە سێ ساڵ لە دۆسیەی کەجەکە لە ئامەد لە لایەن حکوومەتەوە دەستگیر و زیندانی کرا بوون، هەروەها پەرلەمانی تورکیا یاسایەکی پەسەند کرد کە ڕێگە بەکورد دەدات زمانی کوردی وەکوو زمانی دایك بەکاربهێنن، کە یەکێك بوو لەداواکارییەکانی کورد، وەکوو نیەتپاکی بۆ پرۆسەکە لە بەرامبەریشدا پەکەکە ل(13ی ئازاری 2013)هەشت سەربازی تورکیای ئازادکرد، کەماوەی دووساڵ بوو دەستگیریان کرد بوون، (بەشیر ئاتالای)جێگری سەرۆکوەزیرانی تورکیا ئازادکردنی سەربازەکانی وڵاتەکەی لە لایەن پەکەکەوە وەکوو ئاماژەیەك بۆ نیازپاکی ناوبرد، هەروەها (عەبدوڵڵا گویل)ی سەرۆك کۆماریش لەو بارەیەوە گوتی: (دڵخۆشین بە گەڕانەوەی سەربازەکانمان کە ماوەیەکی درێژیان لە دووریی وڵاتەکەیان بەسەر برد).[4]

دواجار حکوومەتی تورکیا و ئۆجەلان و پەکەکە ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی لە ئاهەنگی نەورۆزی(2013) ئۆجەلان پەیامێك بۆ ڕای گشتیی تورکیا و جیهان بڵاو بکاتەوە، هەروەها پەکەکە لەگەڵ پەیامەکەی ئۆجەلان لە نەورۆزی هەمان ساڵدا ئاگربەستی یەك لایەنەی ڕاگەیاند، ئەوەش هەشتەمین ئاگربەست بوو لە لایەن پەکەوە بەدرێژایی چەندین ساڵ شەڕو ململانێ و خەباتی سیاسی و سەربازی لە باکووری کوردستان.

ئەوەبوو لە ئامەد(دیاربەکر) لە ئاهەنگی نەورۆزی(2013)دا بە ئامادەبوونی جەماوەرێکی زۆری کورد لە هەر چوارپارچەی کوردستانەوە و بە ئامادەبوونی نوێنەری پارت و ڕێکخراوەکانی باشووریش ئامادەی ئاهەنگەکە بوون، کە ئەمەش بەگوێرەی شیکەرەوانی سیاسیی و میدیاکان شتێکی بێ پێشینەبوو لەمێژووی کورد لە دەوڵەتی تورکیای هاوچەرخدا، کەپێشتر بە ئەستەم ڕێگە بەکاری لەو شێوەیە دەدرا.[5]

پەیامەکە لە لایەن (پەروین بوڵدان) جێگری سەرۆکی فراکسیۆنی هەدەپە، بەزمانی کوردی خوێنرایەوە.،

نامەکە کاردانەوەی ناوخۆیی و ناوچەیی و نێودەوڵەتی لێکەوتەوە، هەموو لایەك پشتگیرییان بۆ دەربڕی، ئۆردوگان، لەلێدوانێکییدا بۆ ڕۆژنامەنووسان ڕایگەیاند: ئەم داواکاری و بانگەوازە، پێشهات و پێشکەوتنێکی ئەرێنی و ئیجابییە، بەڵام ئەوەی گرنگە جێبەجێکردنی ئەو بانگەوازەیە، جێبەجێکردنی ڕاگرتنی شەڕ لە لایەن پەکەکەوە هەنگاوێکی گرنگە و گوتیشی: ئەنقەرە کردەوە سەربازییەکانی ڕادەگرێت، ئەگەر پەکەکە پەیامەکەی ئۆجەلان جێبەجێ بکا و کردەوەکانی ڕابگرێت).[6]

پەکەکەش لە لێدوانێکدا ڕایگەیاند، پێشوازی لە پەیامەکەی عەبدوڵڵا ئۆجەلان دەکەین و پێوەی پابەند دەبین.

پەکەکەش چەند هەنگاوێکی وەك نیازپاکی و بەرەوپێشچوونی پرۆسەکە ئەنجامدا، لەوانە کشانەوەی هێزەکانیان لە ناو خاکی تورکیا بۆ چیای قەندیل لە باشووری کوردستان، کە بەشێك لە بارەگا سەرەکییەکانی لێیە، لە بەیانێکدا پەکەکە لە ڕۆژی(8ی ئایار) ڕایگەیاند، یەکەم گرووپی گەریلاکانیان لە ئەو ڕۆژەوە دەستیان بە جووڵە کردوە بۆ کشانەوەیان لە خاکی تورکیا، هەر لەو بەیانەدا ڕایانگەیاند بوو پێویستیان بە چوار مانگە بۆ کشانەوەی تەواوی هێزەکانیان.[7] ئەوەبوو هەفتەیەك دوای بڕیاری کشانەوەیان لە(2013/5/14) یەکەم گرووپ کەلە(15) گەریلا پێکهاتبوون لە شرناخەوە گەیشتنەوە قەندیل، (کاجار) ناوی سەرۆکی ئەو(15) گەریلایەی پەکەکە بوو، ڕای گەیاند، لەسەر داوای ئاپۆ گەڕاینەوە، دەمانەوێت لەم ڕێگەیەوە دەرگایەك بۆ ئاشتی بکەینەوە)، هەر لەو چوارچێوەیەدا تا سەرەتای مانگی حوزەیران حەوت گرووپی گەریلاکانی پەکەکە لە تورکیا کشابوونەوە.لە (6/14)یش گروپێکی تر گەیشتنەوە قەندیل، و ئەم پرۆسەیە تاوەکوو مانگی ئەیلوولی هەمان ساڵ بەردەوام بوو.[8]

---

[1] موقع رويترز العربي: (2013/2/21).

[2] ڕۆستەم مەحموود: ئەگەری چەکدانانی پارتی کرێکارانی کوردستان(پەکەکە)، وەرگێڕانی: دانا ساڵح، جەماوەر(گۆڤار)، ژمارە(2)، بەهاری 2013، ل241-242.

[3] شەمێران سلێمان: س.پ ، ل108.

[4] موقع بی بی سی عەرەبی (2013/3/13).

[5] ڕێکەوت ئیسماعیل ئیبراهیم: تورکیا: ئۆجەلانیزم و ئۆردۆگانیزم تەبا دەبنەوە و کەمالیزمیش دوا ماڵئاوایی خۆی دەکات، کەوانە(گۆڤار)، ژمارە(20)، حوزەیرانی 2013، ل56-61.

[6] بی بی سی عەرەبی، لە (2013/3/21).

[7] بڕوانە: موقع المدى، لە ڕۆژی (2013/5/14).

[8] فورات نیوز.

دواتر ئۆجەلان نەخشەڕێگەی پرۆسەی ئاشتیی ڕاگەیاند، کەسێ قۆناغی لەخۆ گرتبوو: یەکەم، ئاگربەست بەو مەرجەی حکوومەت و سوپای تورکیا هێرش نەکاتە سەر گەریلا،

دووەم: کشانەوەی پەکەکە لەناو خاکی تورکیا، سێیەم: بێدەنگ کردنی چەکەکان نەك چەك دانان لەدوای ئەوەی لە ئەگەری بەرەوپێشچوونی پرۆسەی ئاشتی و هەنگاونانی حکوومەت بەرەو گۆڕانکارییەکان لە دەستوور و ئەو خاڵانەی کە ئۆجەلان و پەکەکە باسیان لێوەکردوون و پەکەکە بەحیزبێکی سیاسی و فەرمی لە تورکیا ئەو کاتە بابەتی چەکدانان تاوتوێ دەکرێت، و هێزی گەریلا دەبێتە بەشێك لە سوپا لە ناوچەکانی کوردستان بۆ پاراستنی کۆمەڵگا(بەمەرجێك حکوومەتیش هەنگاوی وەڵامدەرەوەی هەبێت)، ئەمەی سێهەمیان خاڵێکی قورس بوو، زۆرترین قسەی لەسەر کرا.

لە(2014/7/11) پەرلەمانی تورکیا پڕۆژە یاسایەکی پەسەند کرد، کە لەلایەن حکوومەتەوە پێشکەشکرا بوو، کە ڕێگە دەدات بە دانووستاندن لەگەڵ پەکەکە کە مەبەست لێی پاراستی یاسایی دیارترین بەپرسە بەشدارەکانی دانووستانەکان بوو لەگەڵ پەکەکە.

تەوەرەی سێهەم: ڕێگرییەکانی بەردەم پرۆسەی دانووستاندن و هۆکارەکانی هەڵوەشانەوەی

دانووستانەکانی ئەمجارەی نێوان حکوومەتی تورکیا بە نوێنەرایەتی هاکان فیدان سەرۆکی دەزگای هەواڵگریی نیشتمانیی تورکیا و لایەنی کوردی بە نوێنەرایەتی(عەبدوڵلا ئۆجەلان)، بەدوور نەبوو لە هەندێك ڕێگری و بەربەست، کە لە خوارەوە هەندێکیان دەخەینە ڕوو:

1.تیرۆری سێ ئەندامە کچەکەی پەکەکە بوو لە(9ی کانوونی دوەمی2013) لە پاریس بەدەستی هەواڵگری تورکیا، لە نێوانیاندا سەکینە جانسز، کە یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی پەکەکە، لەگەڵ فیدان دۆغان و لەیلا شویلەمەز، کە تاڕادەیەك پرۆسەکە یەکەم بەربەست و درۆدۆنگی لەلایەن پەکەکەوە بۆ دروست بوو، هەرچەندە هەردوولایان نەیانهێشت کاریگەری خراپ بکاتە سەر پرسی چارەسەری، چونکە لایەنی کوردی لەکاتی ڕووداوەکە دانی بەخۆیدا گرت و هیچ کاردانەوەیەکی خراپی نەبوو، ئەویش لە پێناوی سەرگرتنی پرۆسەی چارەسەری ئاشتی.[1]

2.یەکێکی تر لەو ڕێگریانە، بەربەستی یاسایی و دەستووری بوو، کە ئەوکاتەو ئێستاش خاڵێکی جەوهەریی پرۆسەکەیە، لەوانەش چارەسەرکردنی کێشەی کوردە لە ڕەگوڕیشەوە و داننانی فەرمی و یاسایی و دەستوورییە بە شوناسی کورددا، لەگەڵ زیاد کردنی ڕۆڵی حکوومەتە خۆجێیەکان و چەسپاندنیان لە دەستووری تورکیادا، لەماوەی دوو ساڵ و نیوی گفتوگۆکان و پرۆسەی چارەسەری حکوومەت ئەوانەی جێبەجێ نەکرد.[2]

3. نەبوونی متمانەیش لە نێوان هەردوولادا تاڕادەیەك بەربەست بوە، کە هەریەکە لە لایەنی کوردی و حکوومەتی تورکیاش یەکتریان بە دروستکردنی بەربەست و نەهاویشتنی هەنگاوی پێویست بۆ جێەجێکردنی پرۆسەکە تۆمەتبار دەکرد، لە ڕاگەیاندنەکانەوە.[3]

4.یەکێکی تر لە هۆکارەکان بریتی بوو لە پرسی کورد لە خۆرئاوای کوردستان و سووریا کە کاریگەری هەبوو لە سەر پرسەکە، چونکە دوای هەڵگیرسانی شۆڕشی سووریا(2011/3/15) کورد توانی جیاواز لە لایەنەکانی تری شۆڕشی سووریا پێگەیەکی بەهێز بۆخۆی دروست بکات و بەرگری و پاسەوانی ناوچە کوردییە ئازادکراوەکان بکات، تەنانەت دامەزراندنی سێ کانتۆن و خۆبەڕێوەبەری، ئەوەیش تورکیای ترساند بە دامەزراندنی کیانێکی کوردی لە باکووری سووریا، کە پەکەکە هەژموونی تەواوی هەبوو لەو پارچەیەدا،.[4]

ئۆردوگان لە (2015/3/23) جارێکی تر گوتی: شتێك نییە بەناوی پرسی کورد و قسەکردن لەو بارەیەوە مانای جودا خوازی دەکات، هیچ دیدار و کۆبوونەوە و مێزی گفتوگۆ لە نێوانماندا نییە، هەبوونی مێز واتە هەڵوەشاندنەوە دەوڵەت.[5]

هەر لەم ماوەیەدا بوو، هێرشەکانی داعش بۆ سەر شەڕڤانانی یەپەگە لە کۆبانێ توندتر دەبوو، لە هەفتەی سێیەمی هێرشەکەدا فشارێکی زۆر کەوتبوە سەر شەڕڤانان چ لەڕووی چەك و تەقەمەنی و پێداویستی سەربازی چ لە ڕووی خواردن و پێداویستی تەندرووستی و داودەرمان، لەو لایەک تۆپبارانی چەکدارەکانی داعش بەردەوام بوو، بەهۆی ڕێگەنەدانی تورکیا بە گەیاندنی هاوکاری بە شەڕڤانان و لەو لایەکی دیش هاوکاریکردنی داعش درزی گەورە کەوتە نێوان تورکیا و کورد لە باکوور و خۆرئاوا، کاریگەری نەرێنی لەسەر ڕێڕەوی دانووستانەکانی ئمیرالی دانا، هەرچەندە (ساڵح موسلیم) ڕایگەیاند، لە(2014/10/5) لەگەڵ بەرپرسانی باڵای میت و حکوومەتی تورکیا کۆبووینەتەوە و بەڵێنیان داوە هاوکاریی کۆبانێ بکەن، بەڵام تورکیا هیچ هەنگاوێکی ئەرێنیی نەنا.[6]

لەدژی سیاسەتەکانی حکوومەتی تورکیا، هاووڵاتییانی باکووریکوردستان وشارە کانی تری وەکوو ئەستانبووڵ و ئەنقەرە لە(6ی تشرینی یەکەم) ڕژانە سەر شەقامەکان، کەجەکە ڕۆژی دواتر ڕایگەیاند: " دەبێت گەلەکەمان لە باکوور هەموو مەیدانێك بکاتە کۆبانێ و بەرخۆدانێکی مێژوویی نیشان بدات، لەم سەعاتە بەدواوە دەبێت بە ملیۆنان مرۆڤ وەك لافاو بڕژێنە سنوور و لەم ساتە بەدواوە هەستنە سەر پێ، کات کاتی گەورە کردنی

[1] شەمێران سلێمان: س.پ ، ل127.

[2] شەمێران سلێمان، هـ،س، ل128.

[3] https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2016/01/201611965618119165.html

[4] بڕوانە: https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2016/01/201611965618119165.html

[5] 34 ساڵە ئاگری شەڕی پەکەکە و سوپای تورکیا ناکوژێتەوە، لە ڕۆژنامەی ئاژانس لە ئینتەرنێت: (29ئابی 2018).

[6] Malcolm Edward YappThe Editors of Encyclopaedia Britannica: https://www.britannica.com/place/Turkey/Regional-activism-the-Arab-Spring-and-the-Syrian-Civil-War in

چالاکییەکانە"[1]، بەوهۆیەشەوە حکومەتی تورکیا لە پێنج پارێزگای باکوور (ئامەد، باتمان، ماردین، سێرت و وان) باری نا ئاسایی ڕاگەیاند، لە ئەنجامدا پێکدادان لە نێوان خۆپیشاندەران و هێزە ئەمنییەکان ڕووی دا و دەیان خۆپیشاندەر بوونە قوربانی، تا(2014/10/8) (19) خۆپیشاندەری کورد بە دەستی هێزە ئەمنییەکانی تورکیا کوژران.[2]

5. یەکێکی تر لە ڕێگری و بەربەستەکانی بەردەم سەرنەکەوتنی دانووستنەکان و پرۆسەی چارەسەری تەقینەوەکەی (پرسوس) و هاوکاریکردنی داعش لە لایەن پۆلیسی تورکیاوە بوو، بۆ ئەنجامدانی ئەو تەقینەوەیە و کوشتنی ئەو پۆلیسانەی هاوکاریی خۆکوژەکان بوو لە لایەن ڕێکخستنەکانی ناو شاری پەکەکە بەبێ فەرمانی ناوەندی هەپەگە، بیانوویەکی تری دا بە تورکیا بۆ دەستپێکردنەوەی شەڕ،ئەوەبوو کاتژمێر (11)ی شەوی (2015/7/24) فڕۆکە جەنگییەکانی تورکیا دوای دوو ساڵ و نیو ئاگر بەست هێرشیان کردەسەر بارەگاکانی پەکەکە لە هەرێمەکانی پاراستنی میدیا و بە فەرمی پرۆسەی ئاشتی و چارەسەری کێشەی کورد کۆتایی هات و شەڕ لە نێوان پەکەکە و تورکیا دەستی پێکردەوە.[3]

تەوەرەی چوارەم:

هەڵوێستی ئۆپۆزسیۆنی تورکیا لەسەر پرۆسەی چارەسەری و دانووستانەکانی نێوان پەکەکە و حکوومەت

هەر لەسەرەتای دانووستانەکانەوە حیزبی گەلی کۆماری کە گەورەترین پارتی ئۆپۆزسیۆنی تورکیایە پشتگیری پرۆسەکەی کرد لە پێناو چارەسەرکردنی کێشەی کورد، بەمەرجی ئەوەی کە هەموو هەنگاوەکان شەفاف بێت و هیچ شتێك لە خەڵکی نەشاردرێتەوە، بەڵام تاکە پارت کە دژی پرۆسەی چارەسەری کێشەی کورد بوو لە تورکیا بزووتنەوەی نەتەوە پەرستی تورکیا(مەهەپە) بوو، کە ڕەخنەی توندی لە حکوومەت و پرۆسەی ئاشتی دەگرت و ئاکەپەی بە ئەڵقە لەگوێی پەکەکە ناو دەبرد و پرۆسەی چارەسەري بە پلانێك بۆ دابەشکردنی تورکیا دەزانی.

بەدرێژایی ماوەی دانووستانەکان مەهەپە لە زاری دەوڵەت باخچەلی سەرۆکی حیزب و بەرپرسەکانی تریەوە گوتەی ئاگرین و توونديان دەربارەی پرۆسەی ئاشتی و حکوومەت و پەکەکە و ئۆردوگان و ئۆجەلان دەگوتەوە، بەشێوەیەك هەموو هەوڵێکیان خستە گەڕ بۆ شکستپێهێنان بە پرۆسەکە، تەنانەت یەکێك لە مەرجەکانی بەشداریکردنیان لە حکوومەتێکی هاوپەیمانی لەگەڵ ئاکەپە کۆتاییهێنان بوو بە پرۆسەکە.

بەڵام پارتی گەلی کۆماری لەو قۆناغەدا هەڵوێستێکی ئەرێنی هەبوو بەرامبەر بە کێشەی کورد، تەنانەت پرۆژەیەکیشیان پێشکەش بە پەرلەمان کرد، کەباسی لەمافی کورد دەکرد، جەهەپە لە کارنامەی هەڵبژاردنی خۆیدا(7ی حوزەیرانی 2015)، باسی کێشەی کوردی کردوە و پشتگیری چارەسەری سیاسی کوردی دووپات کردەوە، (دەتوانین پرسی کورد چارەسەر بکەین).[4]

لەدوای ڕووداوەکانی (2016/7/7/15) قۆناغێکی تر لەدوای هەوڵی کودەتا شکستخواردووەکە هاتە ئاراوە.

دەرەنجام:

لە دووتوێی زانیارییەکانی ئەم کورتە توێژینەوەیە دەگەینە ئەم دەرەنجامانەی لای خوارەوە:

1.دۆزی کورد لە باکووری کوردستان لە سەرەتای دروست بوونی کۆماری تورکیاوە تاوەکوو ئەمڕۆ لە دۆخێکی سەختدایە لە ڕووی سیاسیی و نەتەوەییەوە.

2.لە کۆتایی ساڵانی هەشتاکان و سەرەتای نەوەدەکانەوە بەهۆی گۆڕانکاریە سیاسییەکانی جیهانەوە، لەدوای ڕووخانی بلۆکی سۆڤییەت، تورکیاش بەرەو کرانەوە ڕۆیشت، بەتایبەت لەسەردەمی تۆرگۆت ئۆزال، کە سەرەتای دانووستان و دان نان بە کێشەی کورد لە تورکیا بوە ڕۆژەڤ و بەڵام مردنی لەناکاوی ئۆزال کۆتایی بەو هەوڵانە هێنا.

3. لەسەردەمی هاتنەسەر دەسەڵاتی ئاکەپەوە لە تورکیا دۆزی کورد لەسەرەتاوە بەرەو پێشچوونی بەخۆیەوە بینی.

4. هەرچەندە هەوڵەکانی ئاشتی شکستی هێنا و دووبارە شەڕ دروست بووەوە، بەڵام ئەم هەوڵانە دەری خست کە پەکەکە خوازیاری ئاشتییە و شەڕی ناوێت، ئەوە تورکیایە کە شەڕ دەسەپێنێت.

5.هەروەها بۆمان دەردەکەوێت کە هەموو دەسەڵاتە جیاوازەکان، لەم سەری ڕاستەوە بۆ ئەوسەری ئیسلامیی دژی مافە نەتەوەیی و سیاسییەکانی کوردن.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوە کوردییەکان

1.بریتا بۆلەر: نهێنییەکانی دەستگیرکردنی ئۆجەلان (گەشتە بێ ئاکامەکانی سەرکردەیەك)، وەرگێڕانی لە هۆڵەندییەوە: ڕێکەوت ئیسماعیل، چاپی چوارەم، چاپخانەی حەمدی، لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا، سلێمانی، 2018.

2. بیار سیف الدین: کێشەی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا-تورکیا، وەرگێڕانی: سەرمەد ئەحمەد، چاپخانەی هاوسەر، هەولێر، 2009.

3.ڕێککەوت ئیسماعیل ئیبراهیم: تورکیا و جەنگی ناکام بەرامبەر بەکورد، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2013.

[1] ڕاگەیەنراوی کەجەکە، لە ڕۆژی(2014/10/7).

[2] محطات من صراع تركيا وحزب العمال الكردستاني، من https://www.aljazeera.net/

[3] لەم هێرشانەدا (400) خاڵییان لە هەرسێ پارێزگای دهۆك و هەولێر و سلێمانی بۆردوومان کرد، کە بوە هۆی کوژرانی پێنج گەریلا و بریندار بوونی حەوت گەریلای تر، لە هێرشەکانی شەوی(2015/7/26) ئەندامێکی کۆنسەی پەکەکە بەناوی ڤارتۆ کوژرا و چوار هاووڵاتییش بریندار بوون.

[4] بڕوانە: نواری میریت: جەهەپە و پرسی کورد، وەرگێڕانی: سابیر عەبدوڵڵا کەریم، ئایدیا دیپلۆماتیك(گۆڤار)، ژمارە(28-29)، بابی 2018، ل300-301.

4.شەمێران سلێمان: تورکیا ئیسلامی سیاسی و چۆنێتی مامەڵەکردن لەگەل پرسی کورددا، چ1، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2019.

5.سەعد عەبدولعەزیز مسلط: پرۆژەی سیاسی پارتی داد و گەشەپێدان لە تورکیا، لە کتێبی (گەشەپێدانی تەوژمی ئیسلامیی سیاسی لە تورکیا 1946-2012)، وەرگێڕانی: بەرزانی مەلاتەها، چاپی یەکەم، چاپخانەی کارۆ، 2013.

6.سەرحەدئێرکمێن و ئەوانی تر: مێژووی پەیەدە، وەرگێڕانی: ماجید خەلیل، چاپی یەکەم، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2017.

7.عەقیل سەعید مەحفوز: تورکیا و کورد، وەرگێڕانی: عەلی میرزا عارف، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2016.

8.محەمەد فاتح: پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا (1923-2003)، چ1، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، 2016.

9.هێرش عەبدوڵا حەمە کەریم: پەیوەندییە سیاسییەکانی نێوان هەرێمی کوردستان و دەوڵەتانی دراوسێ ئێران و تورکیا و سووریا1991-2003، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەکانی ئەندێشە، چاپخانەی تاران، 2013.

10.هاوکار محێدین جەلیل: دۆزی کورد لە تورکیا لە ساڵانی(1980-1999)، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی، هەولێر، 2012.

دووهەم: سەرچاوە عەرەبییەکان

1.المحادثات سرية بين PKKوالدولة التركية، دار الشموس للدراسات و النشر والتوزيع، دمشق، 2000.

2. المسألة في تركية الامل و الخيبات، مجلة شؤون تركية، مركز دراسات الاستراتيجية والبحوث والتوثيق، العدد(8).

على سلمان صايل: الابعاد الاقليمية والدولية للازمة العراقية التركية بعد عام 2003، جامعة النهرين، كلية العلوم السياسية، 2010،

د.عثمان على : حزب العدالة والتنمية في تركيا و المسألة الكوردية، ط1، اربيل، 2013.

د.ناجى محمد عبدالله و نهاية حامد عطار: تركيا و مكانتها الشرقية قراءة في الاداء على المتوى الداخلي، مجلة جامعة تكريت، كلية العلوم السياسية، 2018.

على سلمان صايل: الابعاد الاقليمية والدولية للازمة العراقية التركية بعد عام 2003، جامعة النهرين، كلية العلوم السياسية، 2010.

د.عثمان على : حزب العدالة والتنمية في تركيا و المسألة الكوردية، ط1، اربيل، 2013.

د.ناجى محمد عبدالله و نهاية حامد عطار: تركيا و مكانتها الشرقية قراءة في الاداء على المتوى الداخلي، مجلة جامعة تكريت، كلية العلوم السياسية، 2018،

سێیەم: گۆڤارەکان:

بەزمانی کوردی

1.حەسەن محەمەد فەرحان: کورتەیەك دەربارەی ژیاننامەی ڕەجەب تەیب ئۆردوگان، گۆڤاری(دۆسێی تورکیا)، ژمارە(2)، ئەیلوولی 2005.

2.خەڵەف غەفوور: دۆزی کورد لە تورکیای ئەتاتورکەوە بۆ تورکیای ئەردۆگان، ئایدیا دیپۆلۆماتیك(گۆڤار)، ژمارە(1)، حوزەیرانی، 2013.

3.عەبدوڵا بابەکر: پرۆسەی ئاشتیی کوردستانی باکوور، کەوانە(گۆڤار)، ژمارە(20)، حوزەیرانی 2013،

4.ڕۆستەم مەحموود: ئەگەری چەکدانانی پارتی کرێکارانی کوردستان(پەکەکە)، وەرگێڕانی: دانا ساڵح، جەماوەر(گۆڤار)، ژمارە(2)، بەهاری 2013

5.ڕێکەوت ئیسماعیل ئیبراهیم: تورکیا: ئۆجەلانیزم و ئۆردۆگانیزم تەبا دەبنەوە و کەمالیزمیش دوا ماڵئاوایی خۆی دەکات، کەوانە(گۆڤار)، ژمارە(20)، حوزەیرانی 2013.

نواری میریت: جەهەپە و پرسی کورد، وەرگێڕانی: سابیر عەبدوڵا کەریم، ئایدیا دیپلۆماتیك(گۆڤار)، ژمارە(28-29)، بابی 2018.

گۆڤار بە زمانی عەرەبی:

خليل على مراد: العلاقات السورية-التركية في ضوء ازمة اوجلان، تشرين الاول/ اوكتوبر1998، في مجلة اوراق تركية معاصرة، العدد(16)، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، ربيع 2001.

چوارەم: ئینتەرنێت:

1-www.rudaw.net\kurdish\index. Hevpeyvin\

2- www.nnsroj.comd, detiles aspex ?id=3079&ID_map=24

<

https://trtkurdi.com.tr ؛/https://www.trtarabi.com/issues

3-https://www.alhurra.com/turkey/2019

4. موقع رويترز العربي، (2013/2/21).

5. http://ku.kurdhewall.com/

6. موقع بی بی سی عەرەبی (2013/3/13).

7. بی بی سی عەرەبی، لە (2013/3/21).

8.موقع المدى، لە ڕۆژی (2013/5/14)

9.فورات نیوز.

10. پرۆسەی ئاشتی و دانیشتنەکانی میت و پەکەکە، لە ئۆسلۆوە دەستی پێ کرد و لە ئیمیراڵی کۆتایی هات.. ڕاپۆرتێك لە ڕووداو بڵاوکراوەتەوە.

11.مرکز دراسات الجزیرة.

https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2016/01/2016119656 18119165.html

12.پێگەی تورك پرێس: TURKPRESS.COM

13. ساڵە ئاگری شەڕی پەکەکە و سوپای تورکیا ناکوژێتەوە، لە ڕۆژنامەی ئاژانس لە ئینتەرنێت: (29ئابی 2018).

.14

Malcolm Edward YappThe Editors of Encyclopaedia Britannica: https://www.britannica.com/place/Turkey/Regional-activism-the-Arab-Spring-and-the-Syrian-Civil-War in

15. ڕاگەیەنراوی کەجەکە، لە ڕۆژی(2014/10/7).

16. محطات من صراع تركيا وحزب العمال الكردستاني، من /https://www.aljazeera.net

17. خلاصه من بحث محمد نورالدين الاقليات في تركيا في ظل حزب العدالة و التنمية، يوليو2012، ايست اونلاين(East online)

١٨.هوشەنگ اوسی: الصراع الكردی-التركی بين حل السلمی وتجدد دوره العنف،(23يناير2013)، دراسات العربية.

19. وەرگیراوە لە پێگەی www.sputniknews.com لە (2017/1/15).

20.المسألة في تركية الامل و الخيبات، مجلة شؤون تركية، مركز دراسات الاستراتيجية والبحوث والتوثيق، العدد(8). لە ئینتەرنێتەوە.

21.https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2016/01/201611965618119165.html

پاشکۆ:

دەقی پەیامەکەی ئۆجەلان بۆ پرۆسەی چارەسەری و ئاشتی لە باکووری کوردستان

((وەك بڕیاربوو ئەمڕۆ 21ی ئازار لەگەڵ بەڕێوەچوونی ئاهەنگەکانی جەژنی نەورۆز لە شاری ئامەدی باکوری کوردستان، دەقی پەیامەکەی ئۆجەلان خوێندرایەوە.

سری سورەیان ئۆندێری پەرلەمانتاری بەدەپە لەبەردەم سەدان هەزار کەس پەیامەکەی ئۆجەلانی بە زمانی تورکی خوێندەوە، رایگەیاند: " بەڕێز ئۆجەلان کۆتایی بە سەردەمی شەڕ دەهێنێت، بەمەستی نوسینی نامەیەک کە تێیدا ئاشتییەکی سەربەرزانە ڕادەگەێنێت، قەڵەمەکی خستەکارو ئێستاش لەگەڵ ئێوە ئەو نامەیە هاوبەشی پێدەکەم."

ئەمەش دەقی پەیامەکەیە:

جەژنی نەورۆزو سەربەرزی لە ستەملێکراوان پیرۆز

سڵاو لەڕۆژی بێداربوونەوە و سڵاو لەو ڕۆژەی کە تێیدا بەشێوەیەکی ئێجگار فراوان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئاسیای ناوەڕاستدا ژیان بەبەری بۆنەیەکی ئاوەهادا دەکرێت.

سڵاولەو خەڵکەی کە بەشێوازێکی برایانە و جۆش و خرۆشێکی زۆرەوە و لەژێر سایەی دیموکراتی و لەدایکبوونی سەردەمێکی نوێدا ئەم بۆنەیە پیرۆزدەکەن.

سڵاو لەو کەسانەی کەبوونەتە گەشتیاری ئەم ڕێگە گەورەیەی بەدەستهێنانی مافی دیموکراتی وسەربەرزی ویەکسانی، هەرلە بنارەکانی چیای زاگرۆس و تۆرۆسەوە تا ڕۆخی ڕوباری فوڕات و دیجلەوە کە لە دێرزەمانەوە بوونەتە دایک بۆکوردان، وسوڵاو لە سەرجەم گوند و شار وشارستانیەت بێت.

ئەمڕۆ ڕۆژی بانگەشەکردنە بۆ تورکیایەکی نوێ، دنیایەکی نوێ و داهاتوویەکی نوێ ڕادەگەێنین.

ئەوگەنجانەی کە پڕ بەدڵ بەدەم داواکەمەوە هاتن، ئەوژنانەی کە لە دڵەوە نامەکەمیان وەرگرت، ئەودۆستانەوە کە تەواوی وتەکانی منیان بە چاو و بەسەرقبوڵکردووە، و ئەوە مرۆڤانەی کە لە گوێبیستبوونی دەنگی من گوێیان هەڵخست.

ئەمڕۆ سەردەمێکی نوێ دەسپێدەکات، لە سەردەمی شەڕی چەکەوە، دەرگا بەڕووی سیاسەتی دیموکراتیدا دەکرێتەوە، سیاسی، سۆسیال و ئابوری و اتا سەردەمێک کە تەواو ئەم مافانەی تێدا بەدی بێت، لێک تێگەیشتنێک کە پایەکەی مافە دیموکراتییەکان، سەربەرزی و، یەکسانی هەموو ئەمانە لەخۆ دەگرێت.

ئێمە بەدەیان ساڵ لەپێناوی ئەم خەڵکەدا فیداکاریمان کرد، چەندین باجی قورسمان دا، تەواوی ئەم هەوڵانەی ئێمە هیچیان بەهەدەر نەڕۆیشتن. کوردەکان ئەسڵیان، ناسنامەیان دووبارە بەدەستهێنایەوە.

ئێستا گەیشتینە ئەو خاڵەی کە با چیتر –چەکەکان بێدەنگ بن و بیرۆکەکان بکەونە قسە، چیتر ئایدیای نەزانی تێکشکا و لەگەڵ خاکا بوون بەیەک.

ئەو خوێنەی کە ڕژاوە، بێئەوەی ڕەچاوی کورد و غەیرە کورد بکات تەواو ئەم ژینگەیەی لەخوێنا غەرقکرد، من بە گەواهی ملیۆنان کەس دەڵێم چیتر سەردەمێکی نوێ دەستپێدەکات، چەک نا بەڵکو سیاسەت دەچێتە پێشەوە، دووبارە دەمەوێ بڵێم کاتی ئەوە هاتووە کە هێزە چەکدارەکانمان لە سنورەکان بکشێنەوە، بڕواشم وایە هەموو ئەوانەی بڕوایەن بەم پرۆسەیە هەیە تەواو بە چاوێکی هەستیارەوە لێی دەڕوانن و، ئەمەش کۆتایی نییە بەڵکو تەنها دەستپێکێکە، ئەمە واتای دەستپێکی گفتوگۆیەکی تەواو جیاوەزدەگەێنێت"

"هاوشێوەی مێژوی کوردستان وئەنادۆڵ، لەپێناوپێکەوەژیانی سەرجەم خەڵکی و کلتورەکاندا بەشێوەیەکی ئاشتی و یەکسان، بێگومان لێپرسراوییەکی قورس دەکەوێتە سەرشانی ئێمە. هەروەها داوادەکەم کە ئەرمەنییەکان و تورکومان و ئاشورییەکانیش لە بەرزبوونەوەی بڵێسەی ئەم ئاگرە سودمەند بن و سەربەرزانە ڕوناکیی خۆیان بەربکەوێت.

خەڵکی ڕێزداری تورکیا، پێویستە بزانن کە لەگەڵ کوردەکاندا نزیکەی هەزار ساڵ پێکەوە وەک برا ژیاون و ئەو ڕاستیەش ئاشکرایە، لەم برایەتیەشدا هیچ ناڕەزاییەک، دژایەتییەک بوونی نییە و ناشبی هەبێت."

"ئێستا سەردەمی پێکدادان و چاو مۆڕکردنەوە لە یەکتری نییە، بەڵکو سەردەمی باوەش بەیەکداکردن و یەکتری قوبوڵکردنە. ڕابردووی هاوبەشمان ئەم دۆخەی بۆ هێنابنە ئاراوە کە ئێستا تێیدا دەژین و، پێویستە داهاتوشمان پێکەوە بنیات بنێین، هەروەک چۆن لەساڵی ١٩٢٠دا پێکەوە پەرلەمانمان دروستکرد.

سەرجەم هاوڵاتییانی ماف خوارو، نوێنەری چین و کلتورەکان، چینی ئافرەتان کە کۆنترین چینی زوڵم لێکراو و چەوساوەن، مەزهەبە

کپکراوەکان و تەریقەت و سەرجەم چینە کلتورییەکانی دیکە و نوێنەری کرێکاران و هەموو ئەوانەی کە لە سیستەمی حوکومڕانیدا مافیان خوراوە، داوادەکەم کە لە سیستەمی نوێی دیموکراتی و تازەگەریدا بە زووترین کات ڕۆڵ و بوونیەتیان بۆدابین بکرێت.

ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئاسیا بەدوای سیستەمێکی تازەگەری و دیموکراتیدا دەگەڕێ کە لەگەڵ مێژووەکەیدا هاوتا بێت و ئەو پێداویستییانەی تێیدا بۆدابین بکرێن کە هاوشێوەی ئاوونان گرنگن بۆ مرۆڤەکان و، ئەو کلتورە پێویستە جارێکی دی لەسەرجەم ئەنادۆڵ و مێزۆپۆتامیادا بنیاتبنرێتەوە.

لە نزیکترین کاتدا و لەچوارچێوەی ڕێکەوتنی نەتەوەیی (میساقی میللی)دا تورک و کورد لەژێر سایەی جەنگی ئازادی نەتەوەیدا بەشێوەیەکی زیاتر و اقیعیانە ،تێکەڵوییەکی زیاتر و ژیانێکی قوڵترپێکەوە ئەژین.

سەرەڕای هەموو ئەو زوڵم و هەڵە و ناتەواویانەی لە ٩٠ ساڵی ڕابردوودا بەرامبەرمان کراوە، جارێکی دی سەرجەم ئەو خەڵکەی کە لە تەنیشتامان وەستاوە و مەغدوور بووە و وێرانکاری گەورەی چەشتووە، بە ڕەچاوکردنی چین و توێژ و کلتورەکانییەوە هەوڵە ئەدەین دووبارە بنیادیان بنێینەوە و، داوا دەکەم تەواوی ئەم بەشانە بە یەکسانی و سەربەرزی و لەژێر سایەی ئازادی و دیموکراتیدا یەکبخرێن و بهێنرێنە ئاراوە.

داوا دەکەم، کوردەکان و تورکومان و ئاشوری عەرەب کە ئێستا بەهۆی شکاندنی ڕێکەوتنی نەتەوەیی (میساقی میللی)یەوە و لەنێو جمهوریەتی عەرەبی عێراق و سوریادا ژیانیان لێ قەدەغەکراوە، پێکەوە – کۆنفرانسێکی پاڵپشتی کردن و ئاشتی- ببەستن لەسەر بنەمای تاوتوێکردنی ڕاستیەکانی خۆیان و، گۆڕینەوی زانیاری و بڕیاردان.

لە مێژوی ئەم خاکەدا پەرە بە فراوانکردنی چەمکی (ئێمە) دراوە و، کۆتایی بە چەمکی بەرتەسک و بیرۆکەی تاکڕەوەی (من) هێنراوە. بۆیە ئێستا کاتی ئەوە هاتووە کە بە ڕۆحی پێشینانەوە چەمکی (ئێمە) زیندوبکەینەوە و بیخەینە بواری پراکتیکەوە.

لەدژی ئەوانەی دەیانەوێت ئێمە پەرتەوازە ببین و شەڕبکەین، ئێمە یەک دەگرین، هەروەها دژی ئەوانەی خوازیارن ئێمە جیا ببینەوە، ئێمە دەبینە یەک.

ئەوانەی ڕۆحی سەردەم ناخوێننەوە، دەچنە نێو سەبەتەی خۆڵی مێژووەوە، ئەوانەی ڕێ لە ڕۆیشتنی ئاو دەگرن، بەرەو لێواری نەمان ڕادەکێشرێن.

هاوڵاتیانی ناوچەکە شایەتی هەڵهاتنی شەبەقێکی نوێ دەدەن. خەڵکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە چیترلە شەرکردن و پێکدادان و پەرتەوازەبوون ماندووبوون، ئێستا لەڕەگەوە جارێکی ترلەدایک دەبنەوە، شان بەشانی یەکتر دەیانەوە هەڵبسنەوە سەرپێ.

ئەم نەورۆزە موژدەیەکی نوێیە بۆ هەموومان.

ڕاستی نامەکانی حەزرەتی موسا و حەزرەتی عیسا و حەزرەتی موحەممەد، ئەمڕۆ بە مزگێنی نوێوە دەچنەوە نێو ژیان، مرۆڤایەتی دەیەوێت لەدەستچووەکانی دووبارە بەدەتبێنێتەوە.بەکۆمەڵ ئینکاری لە ڕۆڵی ڕۆژئاوا ناکەین بۆ هێنانەدی شارستانیەتی نوێ.چاوڕونییەکانی بەردەممان، یەکسانی و سەربەرزی و بەهاکانی دیموکراتی دەهێنین و تێکەڵی بەهاکانی خۆمان، لەگەڵ ئەو شێواز جیهانییەی خۆمان بۆ بەڕێوەچوونی ژیانی دەیکەین بەیەک و دووبارە دەیان ژیێنینەوە.

ژێرخانی گفتوگۆ نوێیەکەمان بیرۆکە و ئایدیا و سیاسەتی دیموکراسییە و، حەملەیەکی گەورەی دیموکراتی لە دەسبەکاربووندایە.

سڵاوتان لێبێت ئەوانەی کە هێز دەبەخشنە ئەم پرۆسەیە، ئەوانەی هاوکاری چارەسەری دیموکراتی-ئاشتی دەکەن.

سڵاو لە برایەتی هاوڵاتیان، لەوانەی لەپێناو یەکسانی و سەربەرزی دیموکراتیدا بەرپرسیارێتییان گرتۆتە ئەستۆ.

بژی نەورۆز، بژی برایەتی هاوڵاتیان.

گرتوخانەی ئیمراڵی ٢١ ی ئازاری ٢٠١٣

عەبدوڵا ئۆجەلا

المستخلص:

سوف نتطرق في هذه الدراسة الموسومة ب(القضية الكوردية في تركيا خلال السنوات 2002 - 2016) الى موجز السياسات التركية المتبعة ضد الشعب الكوردي في هذه المنطقة مع تسليط الضوء على اهم المفاوضات المبرمة بين حزب العدالة والتنمية وحزب العمال الكوردستاني، هذا الاخير بصفته ممثل الكرد في شمال كوردستان، جاء هذا البحث من اربعة محاور كالاتي:

المحور الاول: تطرقنا فيه الى تاريخ القضية الكردية وخاصة القضية الكردية خلال السنوات من تسعينات القرن الماضي الى ما قبل استلام حزب العدالة والتنمية زمام السلطة، ولم نعد بالتاريخ الى ابعد من ذلك لكي لا نطيل بالحديث ونضطر الى ذكر تاريخ تأسيس تركيا واهم السياسات التي اتبعتها في التعامل مع الكرد.

المحور الثاني: حزب العدالة والتنمية والقضية الكردية، تناولنا في المحور الثاني العوامل التي ساعدت الى استلام حزب العدالة والتنمية زمام السلطة والقضية الكردية في ظل سلطتها.

المحور الثالث: وفيه سلطنا الضوء على اهم المفاوضات والمساعي التي اجريت لمعالجة القضية الكوردية، اخذين بعين الاعتبار التطرق الى كيفية هذه المساعي ودور اوجلان والشخصيات الاخرى بشكل اكاديمي دون تحيز.

المحور الرابع: حاولنا في هذا المحوران نسلط الضوء على اهم الاسباب التي ادت الى فشل المفاوضات وبدء مرحلة جديدة من الاشتباكات والاصطدامات ما بين الحكومة التركية وحزب العمال الكوردستاني.

واجهت هذه الدراسة صعوبات علمية يمكن حصر اهمها في غياب المصادر اللازمة وقصر الوقت وحساسية الاوضاع في شمال كردستان واستمرار الظرف الذي بدء منذ 2016، ورغم هذه الصعوبات الا اننا بذلنا ما في وسعنا لكي نوضح بعض الاحداث ونصوغها صياغة علمية وفق ما خططت من اجلها الدراسة.

وفي ختام هذه الدراسة تم التطرق الى اهم النتائج التي تم التوصل اليها مع ذكر قائمة بأهم المصادر المستخدمة لكتابة البحث.

Abstract

What we are discussing in this research in title of "Kurds Affair in Turkey between 2002 – 2016" is a summary of Turkish policy against Kurds in the area and the peace talks between AKP and PKK. This research consists of four topics as followings:

First topic: A historical view of Kurds affair as we mentioned before, we have discussed the Kurds affair during nineties until before AKP takes power. In order not to lengthen the research, we didn't go back to the history of establishing Turkey, their policy, and their point of view against Kurds.

Second topics: Justice and Development Party and Kurds Affair. Within this topic, we have tried talk about AKP come to power and Kurds' affair.

Third topic: we mentioned the peace talks to solve Kurds' affair, and we have tried to discuss the methods peace talks academically and roles of Ocalan and other parties in this field.

Fourth topic: in this topic, we have attempted to discuss the reasons behind the peace talks failure and restart anther stage of war and clashes between Turkey and PKK.

Consequently, we faced some academic troubles since there was not enough references, time and sensibility of North Kurdistan situation, and the permanency of the situation started from 2016. Additionally, we have tried to discuss some of the events and rephrase them academically.

The consequence and references are mentioned at the end of the research.